

EGY KÉPVISELŐ

NAPLÓ-JEGYZETEI

AZ 1865. DECZENBER 10-KÉN

MEGNYÍLT

ORSZÁGGYŰLÉS

PEST, 1866.

KIADJA K Á T H MÓR.

A képviselő ki e napló-jegyzeteket közrebo-
csátja, midőn erre magát elhatározta, először is min-
den félreértés kikerülése végett jónak látja kijelen-
teni, hogy ő a szoros értelemben vett Deák-párthoz
számítja magát. Azzal, hogy a Deák-párthoz tarto-
zik, nem sokat mondott s nem is akar különös vilá-
got vetni e lapokra, annál kevésbé saját igénytelen
személyiségére. Nem csak azért pedig, mert ez e
lapokból magától is eléggé kitűnik, hanem azért is,
mivel most az egész ország s minden képviselő
(programozó képviselőjelölt még imént) Deák né-
zetei s politikája hívének vallja magát. Sokakban
majdnem bosszankodást idézett elé ezen par-force
Deák köpenyével takarózás. Némelyek talán túlzó
Deák-cultustól is féltették a nemzetet s képviselőit.
Mi nem, Isten mentsen. Hanem láttunk embereket,
jobbról és balról, kik még csak az alig múltban is
Deák ellen küzdöttek, most egyszerre nagy neve
tekintélye alá bűni; embereket kik az ő elveit,
taktikáját s politikáját soha nem osztották, talán nem
is oszthatták, ők tudják! — egyszerre megjuhászodni
s nevére eskünni annak, ki ha krisztusi nagy szív
mellett krisztusi merevségével is bírna az erélynek,
azt mondaná, nem ismerlek titeket.

De korán volna ez elő-tájékoztatóban már polemizálni. Az író csak azt akarta eleve kijelenteni, hogy ő nem ezek közé tartozik; ő, mióta eszébe jutja, azon szintoly határozott mint eszébe jutja politikának volt bámulója előbb, azután szűk körében s nagyon is korlátolt tehetségéhez képest, osztályosa, mindig feltétlen híve, melynek legérthetőbb körvonalozása e négy betűben, e nagy névben foglalatik: Deák.

De a mily természetesnek tartotta ezt e lapok írója eleve kimondani, szintoly kötelességének ismeri azt is ünnepélyesen kijelenteni, hogy e röpivekhez nem csak Deáknak s személyének semmi köze nincs, de pártja s környezete egyéneinek sincs; az író, e jegyzetekre nézve velők semmi solidaritásban nem áll; senki közülök ezeket előbb, mint nyomtatva, nem látta, keletkezésükről nem tud, s az író mint ilyent nem ismeri; jegyzetei hitelességéért, nézetei értékéért rajta kívül senki nem felelős, azok soha nem a pártnak, hanem csak a párt egy egyes tagjának nézetei gyanánt akarnak vétetni. Lehet, hogy gyakran épen a párt tagjai által sem fognak helyeseltetni. Az mindenesetre az író gyöngye felfogásának lesz tulajdonítandó.

Különben beszéljen e könyv magáért. A ki tüzetes politikai fejtegetéseket keres benne, meg fog csalódni. Az író csak saját közvetlen benyomásait akarta adni, a mint a képviselő ház s általában politikai fejleményeink mozgalmas képe magát az ő csöndes lelkének camera-obscurájában önkénytelenül lerajzolta.

Pest, 1866. február 6-kán.

I.

Deczeniber 10-

Az országgyűlés mára van összehívva; de a király, ki holnapután érkezik, csak 14-én fogja azt ünnepélyesen megnyitni. A választások országszerte későn történtek s a képviselők nagy része még csak most gyülekezik. Mindazáltal a mai napnak is van már egy kis története; s pedig nem épen a legérdekeltebbek közül való.

Némely, a legszorosabb Deák párthoz vagy még inkább Deák-környezethez tartozó egyének, az országgyűlés tartamára egy párt-összejöveteli helyről tartották szükségesnek gondoskodni. Kivettek egy alkalmas és elég tágas helyiséget s a leendő klubbot elnevezték Deák-körnek. Nézetem szerint igazok is volt, nem is. Igazok a dolog lényegére nézve. Pártoknak, hol alkotmányos actio van, lenni kell, pártok lesznek nálunk is; ha nem lennének, azon reményről is le kellene mondanunk, hogy ügyeink fejlődni, alakulni fognak, mert csak azon esetben nem volna hazánkban s országgyűlésünkön párt, ha a kormány tovább is a jogeljátszás merev tanához ra-

gaszkodnék, melylyel alkudni sem lehetne. Sőt akármit mondjanak innen s túl közöttünk, pártok vannak e perczben is, — bár kissé most visszavonulva, s mintegy lesben. S ha pártok vannak, s ha e pártok nem csak elnevezési árnyéklatok akarnak lenni, hanem meggyőződéseik mellett küzdeni is akarnak, kívánatos hogy legyen mindeniknek saját klubbjá, hol minél jobban szervezkedjenek, azután eszméket cseréljenek társalgásban, szempontokat és magatartásokat állapítsanak meg tanácskozásokban, — sőt szükség esetén jelszót és vezényszót vegyenek a csata előperőzeiben. Sőt, mondjuk meg, a klubb toborzási hely is lehet a becsületes és szabados terjeszkedésre. Sok új ember is van köztünk s nem egy régi is, kit tapasztalása és a helyzet fölfogása előbb követett utaitól kisebb nagyobb elhajlásra bírhat; első nap nem vállalhat mindenki határozott pártállást s szomorú volna ha a még magát tájékozni teljesen nem tudó meg lenne kötve, hogy teljes elhatározásra vagy jobb belátásra jutva is oda legyen kötve hova a történet először vetette. De ha párttársai körében, szeme előtt van folyvást, bajos és gênant őket elhagynia. Meg kell mondanom, hogy én, mint nem mai csirke már, inásithatlanul inegválasztám pártállásomat a jelen országgyűlésre is, ugyanazt, melyhez múltam s minden meggyőződéseim kötnék; nem magam érdekében tettem e kis kitérést, hanem csak a Deák-klubb eszméjének igazolására, mely a másik részről is múlhatlanul hasonló klubb felállítását vonta volna maga után. S ez egészen rendén is lett volna.

Miben nem volt hát igazok a Deák-kör tervezőinek s felállítóinak? Abban, mert bevallott párt az országban más nem lévén, sőt az 1861-iki hatá-

rozat emberei magokat Deák második feliratához, illetőleg Deák pártjához tartozóknak vallván, sokan közülök programjaikban Deák nézeteit s nevét fennen hirdetvén: mi szükség volt par-force pártot csinálni ott, hol az önként kiszakadni nem akar (legalább még nem) s nevén nevezni egy gyermeket, melyet szülői és bábái még rejtegetnek a keresztvíz előtt? Igaz, hogy a Deák-klubb tagsága egy kis erkölcsi kötelezés lett volna, később is, a viták alkalmával, Deák mellett maradni; de ez csak addig tart, míg a múlhatatlanul bekövetkezendő bekövetkezik, a pártok megalakulnak s nyíltan és bevallva történik meg a két vagy több főcsoportra illetőleg árnyalatokra szétválás.

A 61-iki határozatiak keményen orroltak a Deák-klubb miatt. Az elnökség kérdése már előre megvetette volt ágyát haragjoknak s az erős ágyon hamarabb maróvá érik az eczet is. S mivel tudják, hogy a klubb nem egyenesen a Deák munkája, hanem inkább környezetéé, sőt hogy Deák maga sem akar s övéit is mindig inti, hogy tartózkodjanak idő előtt s magok erőltetni a pártalakulásokat, — azzal akarák a klubbot születése előtt megölni, hogy Deákot körülvették, igazán szólva egy kissé megrohanták. Az öreg úr szerény, igénytelen s a mellett jó kedélyű, engedelkeny ember. Mondák neki: hogy hiszen ők hozzá tartoznak; első feliratát legalább ellenvetés nélkül elfogadják; tőle csak részletekben, tán csak formai árnyalatokban fognak utóbb is eltérhetni stb. stb. De mondák ismét, hogy a klubb elnevezése pártszínezetes, az speciális Deák-tömbet jelent s hogy végre is lehetnek képviselők kik így belőle önként ki fognák zárni magokat; mondák, hogy

a kör czíme tán kötelez is, nem általános elvekhez, hanem egy névhez minden részletekben; s ők így abba be nem léphetnek; de vétessék le czímtáblája, legyen egyszerűen „képviselői kör“ s ők örömmel lépnek be oda, hol Deák az első ember.

Az öreg úr engedett; s akkor mindjárt, pártja vagy tulajdonkép a klubb-szervezők megkérdezése előtt, megígérte nekik hogy úgy lesz. Ez tegnap történt, mikor mára már a „Deák-klubb“ megnyitása ki volt tűzve s hírlapilag is jelentve. Kemény, Eötvös, Lónyai s némelyek haragudtak kissé, de elfojtották magokban. Este Deák magához hívta s meggyőzte őket. Igaza volt. Az erkölcsi súly, melyet az első feliratok egyértelmű megszavazásával fogunk nyerni, mi így legalább kilátásba van helyezve, roppant előny volna s az megérdemel egy kis áldozatot oly párttól, melynek a hazafiságban s önzetlenségben senki által nem szabad felülmúlatni magát. Deák-kör helyett tehát követi kaszinónk van, s ez nekünk mint pártnak mindenesetre hátrány, vagy legalább egy nevezetes előny feladása. A közügyre nézve igazán károossá csak úgy válhatnék, ha a baloldal, a vele előzékenyen megosztott területet saját pártcéljaira való toborzásra használná fel, köztünk. Ez tőlök épen nem volna nemes s lovagias eljárás, azért föl sem szabad előre tennünk. S ha még is? — De hagyján. Most az egyetértésért meg kelle hoznunk ez áldozatot; majd, mikor (s ha) az egyetértés úgy sem lesz tartható tovább: könnyű lesz külön válnunk. Csakhogy: egy részök marad-e akkor velünk, vagy egy részünket viszik ők magokkal, kétségessé van már téve

Ma azért a helyiség megnyitott. Deák maga körünkbe jött s monda hogy ez összejöveteli hely, mely előbb egy vélemény-áryalat embereinek volt tervezve, mindnyájunké; s hogy ő holnaputánra elő'leges értekezletre hívandja össze a képviselőket, minden pártszínezet nélkül, a múzeumba, gyűléseink legideiglenesebb helyére. Azután a tagkönyvbe beíratta magát mindenki vegyest. Ott vau Ghyczy, Nyáry, a két Tisza, a két Ráday s Jókai s Bónis; ott Zsedényi s Ürményi és mind.

A régi ismerősök találkozása s az újak ismerkedése mindjárt megkezdődött. Itt találkoztam először (mert csak tennap érkezém be) a 48. és 61-diki bajtársak legnagyobb részével. Mennyi változás csak ez utolsó négy év alatt is! Komoran váltunk vala el, s több kevesebb reménytől lelkesülve találkozunk ismét; de vénebbek vagyunk négy nagy évvel. S reményeink daczára, mindnyájunk arczán, barátságos üdvözléseink első szavain látszik, hogy a felelőség súlyát nehezebbnek érezzük ma, mint 61-diki elválásunk napján. Akkor senkinek sem lehetett kétsége, hogy azt tette mit egyedül volt lehetséges tennie; a választás jobb és bal között senkit sem aggasztott. Ma e választás sokak előtt nehezebbnek tetszik. Én ma sem érzem azt nehezebbnek.

December 12.

Deák megtartotta ma az általa egybehítt értekezletet. Két tárgya volt. A kérdés: mikép fogadjuk, bár még meg nem alakult ház, a délután érkező felséget, ki menjünk-e elfogadására? S a korelnökség tisztába hozása. Az elsőre igenlő volt a felelet. Illik, hogy ha még alakulatlan is, de már tényleg együtt lévén a nemzet választott képviselői, az érkező fejedelmet Budán a várpalotában elfogadó tömeggel együtt mi is üdvözljük. Pest város öt követe, köztük Deák is, a pesti indóháznál fogadják.

A korelnökség kérdése egy kedélyes szóváltásnak szolgált alapú. Azt hiszem, mondá Deák, hogy legöregebb társunk Bernáth Zsigmond, ki már 1808-ban Ung követe volt, mikor képviselő - társaink közül a legtöbb nem is született. Bernáth a kitörő éljent megköszönve, el akará hárítani magáról a tiszteességet, magánál öregebbnek jelölvén ki a békés-gyulai Boczkót. — Lehet, felele az aggastyán, hogy öregebb vagyok; de tán Bernáth barátom csak fiatalítja magát; hadd éljek én is, ezen minden öreggel közös gyengeség szabadalmával s legyenek ezúttal én a fiatalabb; ő mindenesetre tapasztaltabb ilyesekben nálam s így öregebb. — Éljenek közt ült le, éljenek közt foglalá el az elnöki széket Bernáth is.

Most a hat legifjabbnak kelle kiállni korjegyző-kül; neveket kiáltának, kik a legfiatalabb nemzedéket jobban ismerik; de hosszú vonakodás után is csak

négyen álltak elé. — Csodálom, szólta Deák, hogy mindenki vonakodik a legifjabbakat megillető körjegyzőségtől; részemről, ez volna az egyetlen hivatal melyre vágnám. — Hja, édes öreg ur! az ifjak szeretnék véinitni magokat; s ha vének lesznek: megifjodni ismét. De téged igazán szeretnénk ifjúvá tenni még egyszer, hogy dicső életedet, melyet jobban most sem folytathatnál, újra kezd!

Szóba jött a holnap utáni megnyitás — Budán. Erről már 61-ben is volt kérdés közöttünk, akkor monda Deák, hogy ily csekély mozzanatu kérdésért az országgyűlés lehetetlenítését veszélyeztetni nem akarván, ha maga maradna is, ő átmenne a megnyításra; az üléseknek aztán természetesen Pesten kellett volna tartatniok. A baloldal akkor nagyon zokon vette Deák készségét az átmeneteire; s tömegesen vissza is maradt. Akkor nem volt itt a fejedelem, az országgyűlés az országbíró által nyitott meg; most a felség személyesen van itt a megnyításra. Az egy Madarász József emelt szót Buda ellen, mert a törvény nem Budapestet hanem egyenesen csak Pestet nevezi meg az országgyűlés tartása helyéül. De szava nem költött semmi viszhangot. A király személyes jelenléte Budán, illeinessé, — a kiegyenlítés általános szükségérzete ildomossá teszi: nem csinálnunk egy merő formakérdésből, merev ellenzéssel, kelletténél fontosb elvkérdést, mely a csupa megnyitás helyiségére nézve szükségtelen s ok nélkül káros lehetne.

III.

Deczember 14.

Az országgyűlés megnyitott. A királyi palota dísztermében jöttünk össze. S csaknem teljes számmal. Deák és pártja; de a baloldal is teljesen megjelent, csak Madarászt s egykét hasonfelét nem láttam, bár azok is ott lehettek. Ghyczy, Nyáry, Tiszáék, Bónis, Jókai, — még Patay Pista, Domahidy s a hozzájuk hasonló minorum gentiura vörösek is majd mind ott voltak.

A kápolnában a Veni Sancte folyt. Tizenkettőfélkor visszatért a főpapság. S néhány percz múlva a király, előtte az apostoli kereszttel. A riadó éljen mely fogadta, látszott, jól esett neki Magyar huszártábornoki egyenruhában volt, föllépdelt a trón három lépcséjén, férfiasan körültekintetett, föltette forgós kalpagát s leült és úgy olvasta a trón-beszédet.

Elég alkalmunk lesz e trónbeszédet olvasni s tárgyalni még, a házban. A napló inai lapja csak az egyszeri hallás által támasztott benyomásról szólhat. Egy kis mester-mű az, tele jó hangulatot keltő nyilatkozatokkal, eltakarni az egy vagy két kemény dolgot, mit mégis, mint a durva kőt a ráaggatott virágfüzerek, alig takarnak el. Egész program, minőt trónbeszédben csak a Napoleonok szoktak mondani. S hogy ily terjedelmes és beható nyilatkozat magyarul még királyi ajakról nem zengett, hogy az egyáltalában nem maradt csak a frázisok felületénél: maga méltó jó hatást költeni s a percz és a királyi tény fontosságáról meggyőzni.

Részemről, míg az általános lelkesülés ráadásai után, s megszabadulva a fejedelmi személyiség s jelenlét önkénytelenül is érzett varázsa alól, sokan elégtelennek valának a trónbeszéd tartalmával, mert az, bár kiindulási alapú a Sanctio pragmatica-t jelöli, a jogeljátszási elméletet határozottan elveti s az 1848-diki törvényeket alakilag kétségbevonhatlanoknak elismeri, de ép e törvények revisióját s kiváltkép a kormányzat formájára (parliamenti felelős kormány) nézve túlságosan nyomatékozza s a birodalom egységét és a felségi jogokat igen élesen emeli ki, — én mind e mellett, megvallom, meg vagyok elégedve, ha a megelégedésre elég az hogy olyat kapjunk a minél jobbat vagy csak a minőt is nem vártunk.

Vagy ti azt vártátok, hogy a trónbeszéd a 61-diki feliratok egyszerű megadása lesz? — hisz' akkor ministerium által lett volna készítve s kihirdetve. Hogy a fejedelem, első lépéssel közénkbe, sorainkba rugik? Hol van psychológiátok? A tizenhét évi korlátlan uralom után, melybe a császár egészen bele nőtt volt, azt hittétek egyszerre leveti a hüvelyt s mint alkotmányos magyar király lép ki belőle? S a 47-es embereket sem ismeritek? Életöket a demokrat eszmék és parliamenti formák elleni küzdelemben töltötték, eléggé megmutatták mily szívósak tudnak lenni meggyőződéseik mellett, s most az ő tollúkból kikerülő trónbeszédben, az általok is szentnek tartott dolgok nyílt elismerése mellett, még egy kísérletet se tegyenek: ha valyon e jó magyar nemzet nem volna-e visszavezethető a 48 előtti állapotra, melynek ők voltak fő hősei?

Minden, mi ez egy ponton kívül a trónbeszédben van, érzelmeinket kielégítheti s arra van számítva hogy kielégítse. A közös ügyeket a pragmatica sanctiótól fogva a 61-diki feliratokig mi is elismertük s azok iránt csak általános kívánalmak érintetnek. A társországok s nemzetekre nézve maga a fejedelem hivatkozik a 61-diki második föliratra, arra, mely miatt akkor az „intractabilis“ országgyűlést eloszlatták. A beszéd „kifejezései“ szivünkhöz szólották. A hangulat pompás volt. S kezdetnek ez bizony elég. Ha majd válasz-föliiratunk igazi jogfolytonosságot követel, ministeriumot, megyét stb. meglássuk a választ reá.

Mint elveszett országot, ha egy döntő csata vissza nem vívhatja, megyénként, száz csatával kell meghódítanunk: — úgy elveszett alkotmányunkat is lépésről lépésre kellend tán visszaszerezünk. De ne veszítsünk türelmet a fárasztó küzdelemben.

IV.

Deczember 15.

Ma délután 5 órakor, mintegy harminczan a szoros értelemben vett Deák-pártból összejöttünk Gorovénál. A mit már a múlt hóban, az Eötvösnél tartott kis tanácskozmány, és pedig igen elsielve, mert akkor még megválasztott követek sem voltak, tett vala: elnököket jelöltünk. Szentiványi Károly és gróf Andrássy Gyula megválasztása a történetek után valódi pártkötelesség s becsületkérdés lőn. Az utóbbi ellen semmi szó sem volt,, a baloldaliak közt

sem; 61-diki alelnökeik önként átadják ez általok is becsült és szeretett férfiúnak, kiben amellet egy kitűnő elnök minden tulajdonai megvannak, a tért. Szentiványit azonban ők nem akarják elfogadni s a 61-diki elnöktől Ghyczy tői elállani épen nem hajlandók. Ghyczy csakugyan jeles elnök volt, ügyes, erős, gyors felfogású s tiszta kijelentésű; s legfőbb elnöki érdeme, hogy bár köztudomás szerint határozati, soha még egy mellékes kérdésben sem árulta el elnöki székében pártállását, annál kevésbé mutatott részrehajlást. Ezt az igazságot ki kell neki szolgáltatnunk.

Úgy de, épen a képviselő-választások előtt, programjában oly erős pártállást foglalt, minél szélsőbbet senki; olyat, melyen Tisza, Nyáry, Jókai mind innen maradnak. A kiegyenlítést valószínűtlennek nevezi; sőt olyannak, mi ha létesülne is, csak oly áron létesülhetne, mi a birodalom egyik felének sem szolgálna előnyére. Különösen igyekezett ezt az anyagi (vám- s kereskedelmi) ügyek s viszonyokra nézve bizonyítani, s bizonyításai egyet mindenestre bebizonyítottak, (mellékesen mondva) — azt hogy Ghyczy jobb elnök volt 61-ben, mint államgazda 65-ben.

No már, mikor az egész országban általános a méltányos kiegyenlítés óhaja, országos önállásunk határain belül; mikor a 61-diki határozatisták nagy része, megyéjük hangosan nyilatkozó közvéleményétől sodortatva, csak azon áron juthattak a képviselő házba, hogy magokat Deák híveinek vallották; midőn (tisztelet a jobb meggyőződéseknek!) némelyek, mint a báránybőrbe öltözött farkas, szelíd bégetéseket próbáltak hallatni, mint pl. Domahidy, múltkor

s remélem ezután is a legszélső baliak egyike, most így kezdi követjelölti programját: elveim jelenleg felíratlak és konservativek, risum teneatis! — mikor kétségtelen hogy a Deákpárt nem csak többségben, de tetemes többségben van: — kérdem, nem volna-e tő'le hülyeség, a kisebbségből venni elnökét? Tegyük hozzá, hogy fenn mily hatást tenne, ha a ház, a kiegyenlítés munkáját azzal kezdené, hogy első' válaszüi a békülékeny hangú trónbeszédre oly elnököt választana, ki a kiegyenlítést sem valószínűnek, sem a mennyiben lehetséges is, kielégítőnek s kívánatosnak nem tartja? És nem csak pártunk által híresztelt ellenvetés, mint némelyek insinuálni akarják, hogy a fejedelem maga, Ghyczy megválasztását egyenes kihívásnak fogná tekinteni. Úgy nézné azt, mint merev és reá nézve bántó ragaszkodást azon emberhez, ki neki az 1861-diki két föl iratot átnyújtotta.

Részemről megvallom, mikor még otthon a Ghyczy programját olvastam, mielőtt valakivel csak szóltam vagy azt tudtam volna hogy pártunk itt más elnököt fog jelölni, első' gondolatom volt: hogy ő szándékosan akarja magát az elnökségre impossibilissé tenni, különben azokat miket mondott, nem szabad, nem lehet vala mondanía. S valóban az elnöki igen díszes állást, egy pártvezéri állással fölcserélni, nem oly ambitio, mely lehetetlennek látszanék s feleslegesnek sem a volt határozati pártnál, mely 61-ben is épen alkalmas vezér híjával volt Teleki László kidőlte után, ki soraikból egyedül lett volna igazán hivatva arra. És ha lesznek, mi több mint hihető, későbbi tárgyalásaink folytán pártok: Deákkal szemben egy ellenzék vezére lenni csak-

ugyan oly állás, melyet egy felől egy Apponyi, másfelől egy Ghyczy teljességgel nem kicsinyeiket, mert az az eltérő néz etilek legkitűnőbb tehetségeit igényli és részemről csak megtisztelem Ghyczyt azzal hogy őt Nyáry és Tisza Kálmán fölött e szerepre kiválóan legalkalmasbnak hiszem. Sajnálom hogy a föltevés első felében csalódtam; ő azzal, hogy oly pártnyilatkozat után magát még lehető elnöknek vélte s engedte fölállítatni, kettő közül egyet csalhatatlanul bebizonyított: vagy azt, hogy a kiegyenlítésre hajlandó nemzet bevallott nagy többségével ellentétben akar állani s így parlamenti elnöknek nem való, vagy azt hogy kevésbé eszélyes politikus az összeférhetleneket, — quadrata rotundis, — egyeztetni akarni.

Elég, hogy mi röviden megegyeztünk elnökeinkben. A szabályszerinti hat jegyzői hely kettőjét, valamint a második alelnökséget is Erdélynek véltük fentartandónak. A kész megállapodást egy a politikai pályán új ember ellenvéleménye, a különben határozottan hozzánk csatlakozott Szász Károlyé, kissé megakasztotta. Ő arra figyelmeztetett, hogy a házszabályok csak mind három elnök s hat jegyző megválasztása után nevezik a házat megalakultnak; nehogy, ez meg nem történvén, a ház alakultsága kétségbe vonathassák: jobb volna minden helyet betölteni, mint 61-ben történt, az illetők bizonyosan készek lesznek nyilatkozni, hogy helyeiket az országgyűlés kiegészítése után, Erdély s Horvátország képviselői iránti tekintetből, új választás alá bocsátandják. Többen helyeselték a felszólalást, pl. Somsich;

én is, bár nem szóltam;*) s a jelenlevők az ellenvetést elég fontosnak tarták arra, hogy az Deák elébe terjesztessék, ki nem volt jelen.

Eloszlánk.

V.

Deczember 16.

Mintha csak a közép- és baloldalnak, vagy a Deák és Ghyczy-pártnak eme rész által oly igen sürgetett fúziója, melyre a lapok annyi öröm-harsonát fűtták, azért lett volna csinálva, hogy nem összeolvadva, hanem összekeveredve könnyebben toborzhasanak közülünk. S legelőször mindjárt az elnöki kérdésben. A képviselői kör, melyet oly szives előzenyességgel megosztánk velők, toborzásaik főszínhelye most. A követek által látogatottabb vendéglők, ebédlő- és mulató-termek, megannyi Werbungs-post. Egy újoncz-barátom keservesen panaszlá nekem, hogy tegnap este az Arany Sasban (61-ben is a határozatisták egyik fő gyűlhelye) kemény ostromnak volt kitéve. „Mint a falusi kutyák az idegen utast, úgy vettek körül, egyik galléromba csipeszkedve, másik lábik-

*) Pedig nem volt szoros igaza. A hárszabályok hat jegyzőről szólnak ugyan; de az 1848. 1. törv. ez. 8. §. míg az egy elnököt és két alelnököt megszabja, a jegyzők számát nem határozza meg. Deák, a kérdés elébe terjesztetvén, a 48-diki példára hivatkozott, mikor az egy alelnöki hely szintén fentartott Erdély számára; s azt mondá, lehet hogy a hat jegyző helyett nyolezat is fogunk választani, tekintettel Horváthországra is. 61-ben, úgy mond, azért nem hagytuk a helyeket üresen, mert bár mondtuk, nem volt reményünk Erdély s a társországok behívására. S azért javaslá hogy ne négy, hanem öt jegyzői hely töltsessék be most, mi el is fogadtatott. Az említett fiatal követ ellenvetéséről nem lett több szó.

fámnak esve“ — mondá. Egyik barátságára, másik „ismeretes szabadelvűségére“ apellált; egyik gúnynyal, másik keserűn, harmadik durván végezte; s a kapacitáció a falhoz szorításig kezdett menni. „Majd meglásd, végzé fiatal barátom, téged is meg fognak kísértetni!“ — Engem ugyan nem, mert régóta ismernek, hogy én vén és harapós eb vagyok.

De igazán, az iiju társ nem ok nélkül panaszkodott. Tulsóoldali barátink elég lovagiatlanok, a kör helyiségeiben minduntalan arra emlékeztetni minket eljárásukkal: fogadd be a tótot a házadba s kiver belőle. Kivált a nap oly óráiban, mikor nem épen sokan vannak a körben, bizonyos lehetsz, hogy ki van egy-két előörsük állítva, ki az egyenként jövőket elcsipdesi s szelíden vagy élesen, ad hominem, kapacitálgatja. Némelyek, a nemesebbek, ezt még elviselhetőleg, mert némi finomsággal s épen nem bántólag teszik. De némelyik, kivált a legszélső balról valók, a mint isten tudnia adta szegénynek, egész a zaklatásig viszi. Arrogantiájuk, melylyel a szabadelvűséget, világosságot, hazafiságot, saját kizárólagos monopóljuk gyanánt tüntetik, valóban boszszantó. Talán kellene egymás meggyőződése és semmi mellékes érdek s cél által nem nyugözött független állása és jelleme iránt annyi tekintettel lennünk: hogy egymás irányában, kivált a személyes kérdésekben, a kapacitációk szelídebb módjainál maradjunk; s a ki nem kapacitálható, azt ne gyanúsítsuk mindjárt gyűlöletes föltevésekkel.

VI.

Ugyanaz nap este.

Ők azt mondják: Deák személye iránt feltétlen tisztelettel viseltetnek. Furcsa is volna Deák személyét megtámadni vagy épen gyanúsítani. — Ők azt mondják: Deák elvei, melyek a 61-diki feliratokban oly méltó kifejezést nyertek, s kivált a másodikban oly részletesen és erélyesen ki is fejtettek, az övéik is, ők azokat első betűtől az utolsóig aláírják. Sőt a mi több, Ők azt mondják: Deákot mindenben vezéreknek ismerik el s tisztelve tekintik mint olyant.

Miért tehát ez éles acharnement az ellen, kit nem csak Deák pártja, de maga Deák is, kijelölt azon képviselőház elnökéül, mely hivatta van Deák elvei szerint s vezetése alatt oldani meg a fenforgó alkotmány vizzály nehéz kérdéseit? Miért az elkeseredett kifakadások azon férfin személyisége ellen, ki több mint három évtized óta, alkotmányos fejlődésünk legkülönbözőbb fázisaiban, változatlanul mindig azon oldalon állt, melyen Deák vezérkedék, de a ki szerintük semmi tulajdonával egy jó elnöknek nem bir. A papír ugyan türelmes, de tán az sem viselné el, ha bántó megjegyzéseiket mind ide imám . . . S miért mindenek fölött az a nagyon is észrevehető erős pártszervezkedés, mely magokat tőlünk egészen külön tömbökben összetartsa s közülünk, a hol csak kezök ügyében esik, egy-egy báránykát elragadjon.

Ha egyebet nem, őszinteségöket mindenestre kétségbe kell vonnom. De talán nem nehéz számításuk titkába bepillanttanunk. Ez előzetes kérdés-

nél, az elnök-választásnál, legszerencsésebben vélnek velünk megmérkőzhetni. Az első csatára választott terepnek csak egy hátránya van reájok nézve: — a szélső jobb, maga közül elnököt nem remélhetvén, kétségtelenül egészen hozzánk fog csatlakozni ellenükben. Ezenkívül minden chance kedvezőbb nekik most, mint a következő, érdemleges vitáknál. Ghiczy tagadhatlan s kipróbált alkalmas volta az elnökségre, Szentiványi még kérdéses arravalóságával s tagadhatlan gyöngébségével szemben; a 61-ki elvekhez való általános ragaszkodás, melyet könnyű a 61-ki személyekhez való ragaszkodásra is átvinni, mit ugyan nem épen kitűnő szerencsével kísértettek meg a követválasztásoknál is azon elv szándékos felállításával, hogy az akkori képviselőt most újra meg kell választani; s végre ezzel összefüggőleg, nem egy Deák-párt; 61-ben is itt volt képviselőnek személyes ragaszkodása Ghyczyhez, kinek elnökségeért az országgyűlés ép oly egyhangúlag szavazott volt elismerést s a haza köszönetét, a mily egyhangúlag Deák Fölratait és Óvását elfogadta volt. Ők tehát így gondolkoznak: ha pártjuk valamely kérdésben erősnek látszhatik, ebben leginkább; s ha valaha lehet reményük egy csatát nyerni, — most, mikor még a Deák-párt, leginkább maga Deák által visszatartva, restelkedik a szervezkedésben.

De szoros szervezkedésükkel távolabbra is nézhetnek ők. Tudják jól s magok hirdetik legfeltűnőbbben, hogy a nagy kérdésekben valódi elvi különbség nincs köztük és közöttünk, különbségünk csak az élesebb vagy szelídebb színezetben áll. Arra számítanak tehát, hogy ha ismét oly fordulat találna bekövetkezni mint 61-ben, az alkotmány vé-

delmében ők és mi, a bal s a közép, együtt fogunk állani. S ez esetben tömeges összetartásukkal hatni remélnék Deákra, hogy magatartásában az ő színezetüket vegye fel, magukkal ragadni őt, míg, úgy hiszik, azok közül, kik most Deák mellett, tán hozzá legközelebb állanak, nem egy, az addig szintén szervezendő Apponyi párthoz fogna hajolni. Mi gyakorlati értéke van e számításnak, a jövő mutatja meg. Annyi bizonyos, hogy nem csak ők célzatosan hintetgetik azon nézetet, de köztünk is nem egy elhitte már, hogy Deák legközelebbi környezetében vannak olyanok, kiket csak Deák személyes jelenléte, hatása s hozzá kötő múltjuk tart vissza, hogy rajta sokkal túl ne menjenek. Régi dolog, hogy a baloldal Eötvös és Lányai, Trefort és Kemény iránt nem viseltetik semmi bizalommal; s a centrumban is nem egy ember ül, ki e bizalmatlanságot legalább a három elsőre nézve osztja. A bal számít erre; számít Deák pártjának heterogén elemeire, s maga elébe legfőbb célul egyelőre a szoros összetartást és teljes pártfegyelem létrehozását tűzte ki.

Hogy pártunk velők e tekintetben nem mérközhetik, maga Deák az oka. A mi embereinkben sem hiányzik sem a hajlam, sem az ügyesség ily szervezkedés és pártfegyelem felállítására. Lónyai, Trefort, Gorové stb. épen arra való s arra nagyon is hajlandó emberek. De Deák visszatartja őket. Van még idő rá, szokta mondani sürgetéseikre. Talán mert érzi, hogy mellette az egész ország van, ezek meg érzik, hogy csak mellette s szorosan hozzá sorakozva bírják az ország és a ház bizalmát, — innen ezek mohósága, innen Deák nyugalma. A pártra nézve s érdekéből, azt hiszem, középen van az igazság.

Egy van kivált, minek hiányát nagyon is érezzük: kellőleg vezetett párt-organum. Pártunk orgánuma, a Pesti Napló, a quandoque bonus dormitat Homerus szabadalmával kissé túlságosan szokott élni. Néha neki ébred s kivált Kemény czikkei nemcsak rendkívüli érdeket kölcsönöznek neki, hanem roppant súlyt is. Máskor ismét ellankad, sekélyedik s leánykézre bir. Most, e perczben elevennek kellene lennie mint a tűz s soha sem volt lanyhábban szerkesztve. Mondják, Deák nem akarja, hogy igen élesen kifejezett pártállás tükröződjék benne. — Lehet; de azt hiszem a Kemény lustasága is elég kimagyarázni ez épen nem rendkívüli phenomenont. Tegnap este még is tett valamit, a minek, ha lesz belőle valami, meg fog tán érzeni hatása a lapon s utána a párton is. Hét vagy nyolcz elvbarátot hitt össze magához, tanácskozni arról, mikép lehetne a Naplót tulajdonképi pártorganummá tenni, oly nézetek kifejezőjévé, melyek ne a Keményé vagy Királyié legyenek tovább, hanem mindnyájunké? Valóban ideje volna erre nézve elhatározó lépéseket tenni. A Hon, pártja részéről, élénken van támogatva. A Magyar Világ, Apponyiék orgánuma, elevenen kezd már is mozgolódni, fészkelődni. S nekünk máig is nem a Napló, hanem a Pester Lloyd legjobb párt-lapunk.

VII.

Deczember 17.

Mind a két fél megszámitotta a fejeket. Így állunk: nekünk biztos szavazatunk van 130, kétesnek tartunk ezen felül mintegy 30-at (a szélső jobb nincs számításba véve). Ghyczyéknek biztos van 90 s a 30 kétest ők is számítják. így mi, a legrosszabb esetben is bizonyos többséggel, legjobb esetben nagy többséggel bírunk. Alig jött ez tökéletes bizonyosságra, ma reggel már rebesgeték, hogy Ghyczy vissza fog lépni, hogy nyilatkozott volna is már Deák előtt, hogy holnap a lapban is meg fog jelenni nyilatkozata. Annyi igaz, hogy részére az agitáció, mintha ketté vágták volna, megszűnt; s ma már senki sem kapaczitál senkit. (Dehogy nem! a csöndesebb bal rettenetesen kapaczitálja a szélső balt, hogy az istenért senki se szavazzon Ghyczyre, ne tegyék csúffá, miután önként visszalépett, stb.)

Délután az Európában volt nagy konferenciánk. Hivatalos volt mindenki, a ki Szentiványit akarja elnöknek. Megtöltöttük a termet. S nagy többségünk egyszerre kézzel fogható lett. Klauzál elnökölt a rövid értekezletben. Deák előterjeszté a két elnököt; s az 1848-ki eljárásra hivatkozva, a második alelnöki hely főnhagyását Erdély számára, úgy az egyik jegyiet is. Kijelenté, miszerint neki biztos tudomása van Ghyczy visszaléptéről s hogy az már a holnapután reggeli (holnap nincs lap) lapokban lesz. Egyik jegyzőül (előbbi lajstromunkból Királyi Pál, sok elfoglaltsága miatt magát kihagyni

kérvén) Deák maga Ráday Lászlót ajánlta. Ez egy kis szívélyes engedmény a baloldalnak; de tehetjük jó lélekkel, mert az ifjú gróf valódi tehetség s egyike lesz jobb jegyzőinknek. Az egy oláh s egy szerb jegyző fölött volt egy kis szóváltás; amazok közül előbb Fáurt ajánlák, most Joannovich Györggyel cserélték föl nevét; emezeknél az ajánlt Dimitrievich helyett Manoilovichot hozták szóba, de a többség az első mellett maradt. így a névsor megállapítva lévén, szétoszlánk.

VIII.

Deczember 19.

A lapok konstatirozzák Ghyczy visszalépését. S így az egyetértés teljes volna, legalább e személyi kérdésben, mert ők mondják, hogy személyi kérdésért pártszakadást csinálni nem akarnak, ha pártja némely túlbuzgói, még saját fölkerése daczára is hozzá nem ragaszkodnának. Tartoznak, ezt allegálják, neki ezzel s tartoznak a hazának és a 61-diki országgyűlésnek. Ezek, a 61-diki országgyűlés jellemét még most sem Deák nevében s fölirataiban, hanem akkori határozati pártjuk túlnyomóságában vélik legtalálókban kifejezhetőnek. — Szegény emberek! Az, hogy az első feliratot, számbeli erejük mellett keresztül bocsáták: eltörlé az országgyűlés homlokáról az ő bélyegöket. Dicsérem engedékenységüket, ha a mit a szavazásnál egy kézzel adtak, a részletes tárgyalásnál, aggatkozó maguktartásával minden becsétől meg nem fosztották volna. így nem volt egyéb, mint fennen vitatott meggyőződésük visszadöbbenése a fe-

lel őség súlyától, mit az igaz meggyőződés a jobbról, soha sem tehet. A részletes tárgyalásnál gyermekes Rechthaberei volt eljárásuk, mit akkor mári Deák lo-
vagiatlannak s a parlamenti illemmel ellenkezőnek bélyegzett. — A második feliratot egyhangúlag fogadták el; beolvadtak a Deák-pártba. S magok vindikálják, hogy azon perczzel megszűnt a határozati párt; ezt vallották, és pedig nagy ostentatioval, követjelölti programjaik nagy részében; s sok közülök hogy itt ül, csak e kis perfidiának köszönheti. — Mit akarnak tehát még 61-ki álláspontjukkal, s úgy nevezett jogfolytonosságukkal, melylyel országszerte izgattak: hogy választassanak újra meg — csak mert 61-ben is itt voltak s mert a választó-kerületek azzal felelhetnek az akkori feloszlata, ha ismét épen azon egyéneket küldik. Vagy feliratiságuk, illetőleg Deákhoz csatlakozásuk csak addig tartott, míg a választási urnából szerencsésen kijött a nevök? S megválasztva, nem kötelezi már programjuk —?

IX.

Deczember 20.

Az elnökválasztás megtörtént. Grhyczy 90 szavazatának többsége okosabb volt; engedett kértének s Szentiványira adta szavát, vagy megoszlatta a ház más kitűnő tagjaira. De hét üres czédula vettetett az urnába; 27 pedig Ghyczy Kálmán nevével. Ghyczy méltán boszankodhatott. Az országban sok helyit fogják mondani: ím a határozat emberei csak 27 vagy 34 szavazattal bírnak. Hamar betelt pártunk egy igen kitűnő tagjának jóslata, ki csak a minap

mondá egy bizalmas körben, — „én a baloldal ki-tiinó'bb tagjaitól nem félek; Ghyczy, Tisza, Nyáry az utolsó pillanatokban mindig fognak elég bonsens-nal s elég lelkiismereti kételylyel bírni, hogy a felelőség érzete veszélyes lépéstől visszatartsa. De azon párt-nak baja az, hogy a legselejtesebb elemeket is ma-gába szedte, 61-ben is; attól félek, hogy a házból minden számár hozzájok szegődik, mert ők számtöb-biséget keresnek; szamarak pedig, ha egyszer neki va-dulnak, nem oda szoktak rúgni hová hajtsáraik akar-ják.“ — S mit jelent egy elnök-választásnál az üres lapp? Hallottak harangozni, de nem tudják mire; Fiú-mében hazafias tett volt a nessuno-szavazás; nosza itt is alkalmazható! — A ki a képviselőház elnökére üres lappal szavaz: azt akarja-e, hogy a háznak senki se legyen elnöke? nem akar hát constituált házat? S ha egyáltalában nem akar szavazni: miért szavaz hát?

A bal, egyszóval, átesett az első fiaskón. Segít-hetett volna tán magán, legalább tisztességesebben húzhatta volna ki magát a kellemetlen helyzetből. Nekik első rendben mindenesetre Ghyczy személye volt a fő; de másod rendben a Szentiványi személye ellen is voltak kifogásaik, s már csak azért is, mert az Eötvös-féle, szerintük illetéktelen, tanácskozmány ezt állította a 61-diki elnökkel szembe. Ghyczyt már semmi esetre ki nem vihették, a főcsata el volt veszve. De meg kellett volna kísérteniük, a máso-dikban valami engedményt vagy becsületes békét nyerni magoknak. Összes szavazataikat följánlva, javaslatba kell vala hozniok Szentiványi helyett mást, természetesen a Deák-pártból; s talán Szentiványi maga, a jó békességért, kívánni fogta volna pártjától,

hogy tőle elálljon. És a baloldalnak ezt tenni annál inkább kötelessége is lett volna, mert ők terjeszték, hogy Szentiványi az elnökségre képtelen, alkalmatlan, gyöngé, s mit én tudom mit. így hát ők tudva szavaztak oly elnökre, kit ama nagy helyre méltatlannak hisznek; mi ellenkező nézetben vagyunk, s ha utóbb csalódnánk is, tiszta meggyőződésünket követtük. De ők azt mondják: a többség elnöke, s mi csak örülünk: minél gyöngébbnek bizonyul be a választás, melyet mi kezdettől fogva elleneztünk! — Ah ah! egy kis párt-maneuvre, káröröm alakjában! Ha mi hasonló párt-maneuvre-rel akartunk volna élni, nem teheténk vala jobbat: mint megválasztani Ghyczyt elnöknek; megfosztottuk volna a baloldalt vezérétől, legerősebb vitakozójától, s az elnöki székbe lekötöttük volna, hol magát semlegesén tartani lett volna kénytelen.

Este.

A mai napról még van egy pár följegyezni valóm, s a királyi ebéd utáni esti órákat naplónak szentelem. A sor, a királyi ebédhez hivatni, ma került reám. A teremről, az ebédről nem írok. De itt egy pár sor, mi a nap eseményére vonatkozik. A meghívottak közt volt ma Szentiványi Károly is; s a király, ki már őt, — mint Deákot, Eötvöst, Som-sichot is — külön elfogadásban részeltette volt, még mint csak kijelölt elnökünket, most elég huzamosan beszélgetett vele, s szembetűnően gratulált és örvendezett nagy többséggel lett megválasztásának. Sőt

annyira nem feledte ezt, hogy egyik fiatalabb társamtól hallám, ki nyolczadik vagy tizedik állt a sorban, hogy a vele folytatott s pár perczig tartó beszélgetésben ismét elé hozta a tárgyat. „Részt vett ön a mai *elnök* választásban?“ kérdő. „Kötelességem szerint“, felelé az egyszerűen. — »Igen szépen ment, — mondta a király — s nagyon örülök, hogy oly jól ütött ki.“ — „Felette örvendünk, viszonzá barátom, hogy bizodalmunk felséged helybenhagyásával is találkozik.“ — «Igen, s remélem a képviselőház ezentúl is úgy tartandja magát, hogy helybenhagyással találkozzék.“ — „Azon remény táplál minket is, hogy felséged, magas trónbeszédjében hazánk iránt nyilvánított igazságos kegyelmét tovább is megtartandja.“ A felség mosolygott s azt felelte egész bonhomie-vel: »Jó, jó; reméljük hogy minden jól üt ki.“ Azzal fejével biccentett s tovább lépett egygyel. — A békési képviselőhez, ki hozzám közel állott, az alföldi magyar typus egyik szeretetreméltó kinyomatához, a derék Szakái Lajoshoz, az alföldi volt ínségről s a leendő alföldi vasútról intézett néhány szót. — Tőlem azt kérdé melyik megyéből való vagyok? Megmondám s tájékozottságát mutatja hogy mindjárt azt felelte reá: »így az ön választói legnagyobb része nem magyar.“ — „Nem magyarajk u, felelém egész tisztelettel, de hű a közös magyar hazához.“ — „Ez jól is van, viszonzá a felség, a nemzetiségek féltékenységének végének kell lenni.“ Vajha szavait az ország minden széléig visszhangoztathatnám! — Mondanom sem kell, hogy mind ez, az ebéd utáni sorakozás alkalmával történt az elfogadó teremben.

De visszatérek a választásokhoz, melyeknek egy érzékeny epizódját nem szabad elmellőznöm.

A választásban részt csak előleg igazolt képviselők vehettek, azok t. i. kiknek jegyzőkönyvük rendben s ellenük óvás és kérvény beadva nincs. A kik ellen valami van, legyen bár igazolásuk az illető osztály által ajánlva s az alakulandó ház által valószínűleg elfogadandó, a szavazásban részt nem vehettek. Ezek közé tartozik mintegy hatvanad-magával az öreg Bernáth Zsigmond is, korelnökünk. Ezt tudta mindenki, de az hogy ő, bár nem szavazhat is, az elnöki székről lelépjen, eszünkbe sem jutott. Az ülést ő nyitotta meg. Valami mohó, kapkodó sietség volt az öregén észrevehető. Fölvastatta az igazolt (s szavazandó) képviselők névsorát osztályonként. O maga nem volt köztük. Az egész ház a szavazást sürgette, mely mára kitűzve volt. O időközben érkezett csekély fontosságú iratokat kezdett a helyett egyenként bemutatni. A ház türelmetlenkedni kezdett. De ő csak folytatta, mert be akarta szegény végezni teendőjét. Megértettük végre mohósága titkos indokát. „S most már“ — végzé előterjesztéseit — „engedjék meg kedves képviselő-társaim, hogy köszönetemet s búcsúszavaimat röviden kifejezve, e székből leszállhassak.“ Hiába kiáltottuk: maradjon, elnököljön a választásnál, melyben részt nem vehet (hisz' más okból is nem példátlan hogy az elnök nem szavaz). — „Magam olvasom fejemre, úgy mond, a törvény szigorát; s én a ki több mint ötven év óta küzdök a jogbitorlások ellen, bitoroljak-e engem meg nem illető jogot? — Soha!“ Nagy és fájdalmas emfázissal beszélt, hangja rezgeti a megindulástól, szemében két könny csillogott s válla kö-

rül természetes csigákba göndörülő fehér fűrtéit tiltólag rázogatta fejével. Lelépett az elnöki székről s előbbi helyére sem ülve, a mellék köz-járások egyikén futott ki, reszkető lábakkal a teremből. Mindenki éljenezte, marasztalta, sokan elébe álltak, átölték, lítját akarták állni. „Nem, kiálta csaknem haragosan, bocsássatok, semmi helyem közietek!“ — Igazán megindító volt ez öreg ember fájdalma; nekem legalább szívemet hasogatta. Szavazati jogomat szívesen átengedtem volna neki. (A petitió ellene, saját kezébe ment volt, mint korelnöknek. Mikor annak beadói a lapokból olvasták hogy ő a korelnök, elég hitványak voltak fölteni, hogy ő azt el-sikkaszthatná, vagy elég gyöngédtelenek, őt e gyanúval bosszantani; s távirati kérdést intéztek hozzá: megkapta-e azt? Éjfél után verték fel a sürgönynyel az öreget. Ő már a kérvényt rég átadta volt az illető osztálynak. Nyugodtan írta reá a választ: „Richtig erhalten, und seiner Orts abgegeben.“)

Mikor Bernáth eltávozott, Deák gyönyörűen szólt a jelenetről melynek épen tanúi valánk. „Részemről, — mondá — semmi akadályt nem látnék abban, hogy B. Zs. társunk, bár szavazat nélkül, mint korelnök vezesse a választást; s őt e fontos cselekvénynél is mindnyájan szívesen látnék az elnöki széken. De azért értem s szívemből méltánylom benne azon gyöngédséget, mely őt helyén maradni tiltotta. Remélem, hogy a ház alakulása után minél hamarább, igazolt képviselőül fogjuk őt sorainkban bírhatni.“

A szavazásoknál e szerint az öreg Boczkó elnökölt. Tisztos, egyszerű, de bizony már igen gyöngé öreg ember. No de a nevek fölolvastatásához s a

szavazatok beszédéhez nem is kellett valami nagy ügyesség.

A két elnökre adott szavazatok összeszámítása s az eredmény kihirdetése után beadtuk szavazatainkat az öt jegyzőre is. Jellemző, hogy némelyek épen az utolsó órákban próbáltak szakadásokat csinálni s eltéréseket a megállapodástól. Leginkább Fest Imre mellett izgattak Tóth Vilmos ellenében s ez utóbbinak megválasztatása némileg kétesnek is látszék. Később még s így kevesebb eredménnyel indult meg egy kis izgatás, némelyek részéről Horváth Lajos*) mellett, kit egyszerre a ház „legkitűnőbb tollának“ kezdtek magasztalni. Ki nem állhatom az ilyen félrérugásokat. Ott volt a nagy konferencia; miért nem ajálták jelöltjeiket? A jegyzők iránt elejétől fogva voltak szétágazó vélemények: így Faur, és Joannovich, — Dimitrievich és Manoilovich, — Királyi és Ráday, — s még más nevekre nézve is. Ideje, módja és alkalmá lett volna mindenkinek föl- említeni és előtérbe állítani jelöltjét. S ha nem tette, ha részt vett a közmegállapodásban, mely bizony minden legkisebb pressio nélkül esett meg, — ne próbáljon szakadásokat csinálni a legutolsó perczen.

Az idő azonban eltelt s a jegyzőkre adott szavazások összeszámítása az ülés utánra maradt és az eredmény holnap fog előterjesztetni. A királyi ebéd után azonban az egyik körjegyzőtől hallom, hogy minden a megállapodás szerint ütött ki; Fest sem

*) A dolog annál különösebb, mert mind Fest, mind Horváth szintén. Deák pártjához tartoznak, mint Tóth Vilmos. így párt-áryalati értelme sincs az elkésett kísérletnek; mi egyébiránt épen nem az illetőktől származott. — Bizony hátra állunk még, pártfegyelm tekintetében!

ütötte el Tóth Vilmost, bár ez csak épen egy pár szavazattal kapta meg az általános többséget.

XI.

December 21.

Az ülést a korelnök nyitotta meg. A tegnapi jegyzőkönyv, a kis oláh Mihályi Péter ügyes és szabatos tollából általános tetszéssel találkozott s nem egy szomszédom mondá, hogy ha e fiúra előbb kerül a jegyzőség sora, mint a Zichyekre, aligha kétséssé nem teszi Joannovichnak, az oláhok részére adott jegyzőséget. No, de várhat még, s Joannovich hihetőleg jobb és mindenesetre gyakorlottabb tollal bír.

Azután Szentiványi Károly egy nem nagyon kitűnő beszéddel elfoglalta elnöki székét, gróf Andrássy Gyula pedig egy nagyon kitűnő és nagy hatású szónoklattal köszönte meg alelnökké választatását. Szépen s helyesen mutatta ki a jelen országgyűlés valódi feladatát: meggyőzni a trónt és a lajtántúliakat arról, hogy Magyarország érdekei tulajdonkép nem ellenkeznek a birodalom valódi érdekeivel. Igaza van; ha ezt czáfolhatlanul be tudjuk bizonyítani, megnyertük pórunkét; ha nem: hiába hivatkozunk jogainkra.

Az első ülés a megalakult házban csak azon

kérdéssel folyt le: megkezdessenek-e mindjárt az igazolási munkálatok, vagy a ház az ünnepek idejére egyszerre elnapolja magát? Az elnapolás mindenesetre szükséges. Az elkésett választások miatt a képviselők legnagyobb része el sem rendelhette házát, ügyeit, úgy szaladt fel, hogy helyén találtassák, s pár heti szünetet minden esetre igényelhetünk magunknak. De az is igaz, hogy ma délután és holnap még egy egy ülést tartva, az osztályok kész munkálataiból azokon, melyek feltétlen igazolást vonnak maguk után, áteshettünk volna; s legalább 20—25 társunkat megmenthetők attól, hogy húsz napig még a verificatio damoklesi kardját érezze feje fölött függni, ha nem is épen veszélyesen, mindenesetre bosszantólag. — A ház azonban mohóbb volt s a rögtöni elnapolást mondta ki.

Az ezt követett rövid zárt - ülés házi ügyekkel foglalkozott. S egymástól a kurta ismeretség után, kurta elválásra búcsúzva, szétoszlánk.

Egy első napi elnöklésből ítélni nehéz, tán igazságtalan is. De félek, hogy Szentiványi Károly még sem azon ember ki erősen megülhesse az elnöki széket — néha bizony kemény lovast kívánó — paripáját. Ghyczyvel összevetve, pártállás különbsége s az ebből reá háramlott szükségszerű előny nélkül, mely nekünk amattól elállani feltétlenül parancsold, — csak mint egyént egyénnel mérve őket egymáshoz, bizony nem állja ki a versenyt. Amazt, 61-diki elnöklete, a legjelesebb elnökök közé helyezi; erős, gyors, feltaláló; beszéde szabatos, világos, szeg fejére ütő. Szentiványi mind e tulajdonokat nélkülözni látszik. Beszéde, szabatosságának egy pár szép példáját adta már ma is: „tudtára adódott nekem“ —

monda, minden szót nehezen hozva létre egymás után. A szélső balról már kapott egy éles rendre-utasítást, melyet nem tudott még élesebben vissza-lítasítani. De reméljük hogy mindez csak az első nap elfogultsága. Ő különben derék eszes ember; elveihez hű s mindig Deákkal tartott, forradalom előtt, alatt, és után.

De ha Szentiványi gyöngé, Ghyczy pedig lehetlenné tette magát: mit kellett volna tennünk? hol vennünk elnököt? Somsich, az mindenesetre kitűnő elnök lett volna; de ó-konzervatív múltja, bár most határozottan Deákhhoz látszik csatlakozni, még sem engedi hogy a szabadelvű párt oly feltétlen bizalommal forduljon hozzá mint tisztelettel viseltetik ritka elméje s tehetségei iránt; s ellene, félő hogy a Ghyczy-párt közülünk is kaphatott volna annyi szavazatot, a mennyi segítette volna megtenni elnökét. Szentkirályi logikus fő, gyors és beható fel-fogású, de szórakozott — s aztán ellene is van valami. Gorové nem éjjen mindenektől kedvelt személyiség; Klauzál, hihetőleg nem lett volna hajlandó elválalni az elnökség terhét Késő, post fosta cantare, s reméljük jobb folytatását a gyöngé kezdetnek!

XII.

K n Deczember 27.

Itthon vagyok s élvezem a szünnapokat. Rövid, de fárasztó volt az első ülészak. A sok ünnepély, hűhó, szaladgálás, elfogadás, bemutatás volt a legfárasztóbb. Az ismerkedések is sok időt vettek igénybe; ülések előtt s után a követi körben, s szálodák és ebédlő termekben. De kijutott a valódi munkából is. Az elég számos ülések és tanácskozmányok ennek csak kisebb s könnyebb részét tették: az osztályülések a nagyobbat. Azon osztály, melybe engem is tett a sors, mintegy 7—8 ülést tartott s mindig legalább 2—3 óra-hosszant. Mintegy 30-an, mert teljes számmal 35-en alig voltunk egyszer is együtt, egy aránylag kis szobában, melegben, majdnem egymás hátán, összesúfolva, nagy pipafüstben (én nem élek vele 1) unalmas vádleveleket és paksamétákra menő többnyire ügyetlen bizonyítványokat végig hallgatni, összevetni, tényeket kihalászni vagy álokoskodásokat érvénytelenségre redukálni, néha vitatkozni az ellenvéleményekkel, — bizony mind nem tartozik a coufortable mulatságok közé. Pedig sietnünk kellett vele. Mert akartuk, hogy a ház alakulásáig munkánkat teljesen elvégezhessük s kész eredményt adhassunk az alakúit ház elébe. Es ez eredményt jóformán el is értük.

Osztályom, mely, dicsekedés nélkül szólván, számos jelességet sőt egy pár kitűnőséget is számított tagjai közé, derekasán leőrölte teendőjét. A többi osztályok is nagyobbára. Az eredményt legnagyobb

részt annak lehet köszönni, hogy az osztályok elnökei közt oly kitűnőségek vannak mint Ghyczy, Klauzál, Nyáry, Somsich, Eötvös; s az előadók közt oly tehetségek, mint Csengery A., Várady Gábor, Királyi Pál, Hollán, Zichy A., s végre a fiatal Ráday László és Keglevich Béla grófok. Csak e két utóbbi névnel akarok egy perezre megállapodni s hozzájuk egy megjegyzést kötni.

A napi sajtóban s a középrend köreibem nem egyszer, s meglehetősen élességgel volt ismételve a vád, hogy egyleteink, közintézeteink s általában, közügyeink élén, azok hátrányára, túlságos tér van a mágnásoknak engedve és pedig nem mindig a személyes érdemért, melynek elismerése mindenkit megillető jutalom, hanem igen gyakran csak a hét vagy kilencz gombért. S van a vádnak némi alapja. Mihelyt egy vállalat életbe lép, egy egylet alakú, egy közintézet föláll íttatik, csaknem bizonyosok lehetünk hogy elnökei- s egyéb vezetőiben, ha nem is épen kizárólag, legtöbbsnyire csupa grófi és bárói nevekkal találkozunk. De van e jelenségnek természetes oka is; egy az, hogy Széchenyi előtt oly nemzetietlen arisztokrátiánkat, midőn utána s általa oly lelkesen látjuk nemzeti ügyeinkhez csatlakozni, szeretjük minél szorosban csatolni minden egyes ügghöz. A kezdet és kedvezés előzékenysége ez még most; oly formán vagyunk velők, mint a nemzetiségekkel is viszonyaink teljes rendezéséig: szívesen juttatunk nekik számarány fölötti előnyöket, választásainkban. Más meg az, mert tagadhatlan, hogy mágnásaink, neveltetésük, általános műveltségük, olvasottságuk, világban és külföldön forgottságuk stb. által, társadalmi előnyeikből sok valódi előnyhez is könnyű szerrel s így nagyobb

mérvben juthatnak; s ez előnyeiket közügyeink, egyesületeink, vállalataink stb. érdekében érvényesíteni magunknak is érdekünkben áll. Csak egy nemű állásra bírnak igen ritkán képességgel: olyanra a hol dolgozni kell. Sok jelesség van bennük; de dolgozni, oly értelemben mint a szegény ember szokott, nem tudnak vagy nem szeretnek. Egy Széchenyi, Dessewty Emil, Eötvös példája, mint ritka kivételek, csak a szabályt erősítik.

Keglevich Béla és Ráday László azon igen is ritka fiatal mágnásaink közé tartoznak, kikben egyéb sok képesség s jeles tulajdon mellett ez is megvan, hogy tudnak dolgozni is, s ha kell nem is restellik. Előadásuk gyakorlott, ügyes; tollúk, kivált az utóbbi, gyors, kifejező; kedvük fogyhatlan, ki nem fáradó. Ügy dolgoznak mint akár egy szegény tiszteltbeli megyei aljegyzőcske, kire nézve életkérdés annyira megnyernie a közgyűlés jó véleményét, hogy a következő tisztújításkor egy valódi aljegyzőséget ambiálhasson, melyre aztán szintoly szegény, falusi nemes kisasszony imádottját feleségül vehesse!

XIII.

Január 4. 1866

A szünidő még tart; ráérek most itthon, contemplatív-képcn visszaidézni az 1865-diki képviselőház ábrázatát a milyen benyomást az reám tett s számba venni benne egy kissé, régi és új ismeretéseimet.

Meg kell vallani, hogy a Ház első benyomása a szemlélőre, minden inkább mint imposant.*) Hiába jut eszünkbe, hogy e gyülekezet hazánk sorsa fölött csaknem élet-halál-hatalommal döntení van hivatva a legközelebbi jövőben; hiába nyugszik meg szemünk a nemzet gondviselészerű férfían Deákon s annyi jeles és tiszteletre méltó egyéniségeken, kiknek agguló arczán, szürkével vegyülő fürteikben nemes múltjok s benne a hazának múltja tükrözí, — a ház összes tekintete nem ébreszt tiszteletet. Az aránylag kis és dísztelen iskolaszerű muzeum-teremben sűrű iskolapadok sorakoznak, oly szorosán, hogy alig hagynak magok közt egy fél Ől széles fő- és két láb széles két melléksikátort; a pad írotámlája keskeny, alkalmatlan, az ülőhely maga keskeny is, szűk is, minden irányban kényelmetlen, mi az egésznek ismét iskolai zsúfoltság képét adja. Ember ember hátán, majdnem zsugorogva, mi még az egyesektől is elveszí a tekintély kifejezését. A karzatok, márvány oszlopaikkal némi pompát kölcsönöznek a háznak; de azok is szűkebbek, zsúfoltabbak és

*) Tisztelt akadémikusok, egy jó szót e fogalomra! —

setétebbek, mint kellene. A hírlaptudósítók számára rögtönzött két kis karzat pedig valódi tyúk-ülő, szűk, ingatag, följárása létraszerű, ha nagy bajjal fölfurakodtál letöréssel fenyegetőző, — a kisszerűség netovábbja. Az elnöki szék és a jegyzői s gyorsírói ülések még a legczélszerűbb s megfelelőbb pontjai a teremnek. Szószék nincs, mindenki helyéről beszél, s a padok rász berendezése miatt többnyire vagy a szóló van háttal a ház nagyobb részének, vagy a ház nagy része a szólónak. — Ez a képviselők legideiglenesb gyűlterme, (az új országház is „ideiglenes“ lesz). Ez a múzeum úgynevezett „díszterme.“

Tegyük hozzá, hogy a nagyon is egyszerű s méltóság nélküli kerethez a benne izgó-mozgó kép is meglehetősen talál. Semmivel sem méltóságosabb annál. Az óra ütött, melyre a gyűlés hirdette volt. A karzatok már telve vannak. A képviselők már tömegesen gyülekeznek, de egyelőre még csak a kerek előcsarnokban, míg a több és több érkező be nem szorítja a régebb jöttékét. Végre nagy rész benn is helyet foglalt; némelyik rendes székén, de sokan még a szűk menetekben s az elnöki szék előtt és körül csoportoznak, tolonganak, ácsorognak. A kerek előcsarnok, hol a téli ruhákat szoktuk fölaggatni, mindenik saját nevével jelölt szögre, folyvást új s új csoportokat fogad be s rajokat bocsát magából a terembe. Egyes jövevények körül tömbök alakúinak. Deák nyájasan jó, egy szóval, egy mosolylyal vagy kézfogással üdvözölve mindenkit, magán viselve az igaz nagy ember minden attribútumait, az egyen kívül hogy magát nagynak érezni s mutatni nem tudja. Nyáry körül is rendszeren van egy kis csoport; a baloldal emberei közül ő az leginkább,

kit a belépő idegen, vagy csak a külsőt néző, ve-zérnek gondolna. Ghyczy hallgatag, igénytelen alak, ki többnyire csöndesen jó s megy, ritkán hiv félre valakit egy szóra, maga körül csoportot soha sem gyűjt s nem hagy gyülekezni; Tisza Kálmán csak-nem szigora alak, az erdélyi értelemben is, bár a magán életben nyájas, gentleman-like ember, mint politikus rideg s nem bir megnyerő lenni, környe-zete iránt sem. Nyáry, nem épen kellemes s ragya-vert arcza mellett is valódi tekintélyes külsővel bir; tömör testalkata, mozgalmas arcza, mely Mira-beaura s Dantonra egyaránt emlékeztet; apró fényes bogár szemei, melyekben tűz és gúny, ajkai melye-ken érzékiség és csúfondárosság egyesülnek; hangja, mely megtámadólag, kicsinylőleg, néha gorombán is pattog, recseg, zsörtölődik és éleskedik mind ez sajátságossá, bár épen nem kellemessé, de nem is megvetendővé teszi fölléptét. Ha értelmi tulaj-donai arányban állanának külső megjelenése sajátsá-gaival: ellenzéki vezér lehetne. De részemről épen azt nem találtam benne, miről barátai s bámulói legjobban dicsérik, az elme rendkívüli élességét s az okoskodás szigorú vaskövetkezetességét. Ő legolva-sottabb, legtöbb oldali! míveltséggel bíró embereink egyike; a különböző országok politikai állapotait nem röstelte tanulmányozni s a magunkéival, melye-ket táblabírói pontossággal ismer, összehasonlítani. Irodalmi jártassága is nagy. Sőt azon években, mi-kor a magyar politikus tétlenségre volt kárhóztatva, még költői művekkel, műfordításokkal is foglalkozott s tán nem minden szerencse nélkül. Azonban el-méje egy különös sajátsággal bir: egyszerre felöleli tárgyát s mint egy forgó gömböt, lelki szemei előtt

megfordulni képzelve, minden oldalú megjelenésében fölfogja s megítéli; de a gömb középpontját nem látja s a felszín különböző jelenetei egymásba folynak szeme előtt. Egyes részletekről azért páratlan találósággal szól, az egésztől szólva ellenkezőket zavar össze. Eleven szellemének másik hátránya éppen a következetesség hiánya okoskodásaiban; nem jár nyomon, csapóiig az ellenkezőkről ellenkezőkre. Megtörténik rajta, hogy ő, a ki kivált megyei eljárásaiban oly szigorúan következetes tud lenni: beszédeiben néha éppen ellenkező eredményre jut, mint kezdetben szándékozó, vagy az hogy nagy hatással polemizál tennapi beszéde ellen.

De felejttem hogy nem az egyes szónokok jellemzése hanem az egész benyomás rajza most a teendőm. Csak Nyáryért tettem kivételt; mert én őt szeretem; s szeretem, ellenkező oldalon ülve velem. Ez alatt mindenki elfoglalta helyét. Deák a jobb-közép harmadik padja végén, középről; s tőle éppen csak a középsikátor által elválasztva, Nyáry; s a belépő őket ily közel látva egymáshoz, önkénytelen összehasonlítást tesz közöttök; a két testes, táblabirói alak jó benyomást tesz reá. Talán Nyáry öntudatlanul is érzi ezt; bár meg kell vallanunk hogy Deáknak, ész, modor, hatás tekintetében sokkal inkább Ghyczy felel meg, ki a baloldalnak kellő közepe táján ül, mintegy gyúpontba vonva össze annak sugárait, közüle Jókai, Tisza, Podmaniczky: a bal phalanx három legkitűnőbb előharczosa. a fiatalabbak közül; Deák körül, mint tábornok körül tábornoki segédei, legjobb alvezérei csoportoznak: Eötvös, Kemény, a két Lónyai, Gábor és Menyhért s Bezerédj László előtte; Csengery A., Szentkirályi, An-

drássy Gyula, Klauzál mögötte, ez utóbbi közvetlenül háta mögött. Somsich külön ül s a mi meglepő nem jobbra kissé mint Deák, boly helye illetné, hanem a középúttól balra, közép tájt vagy valamivel hátrábbacska, különben a pad legszélén; közel hozzá s nem történésen tán, Zichy Antal. — Bónis, Bernáth Zsigmond, Ráday G. a bal első padján ülnek mint 61-ben is. Apponyi, Zsedényi a szélső jobbon, Ürményi tőlök kissé Deák felé. Nekik megfelelőleg a szélső balon egy kis vörös csoport ugrál, kiabál, békételenkedik, haragoskodik, interpellál, gyanúsít, monopolizálja a szeplőtlen liazafiságot, szigorú törvényességet s szabadelvűséget: Csanády Sándor, Madarász József, Kállay Ödön, Böszörményi László, Domahidy, — az ember szinte röstelli hogy Patay Pista nincs közöttük, a ki Nyáry mellett ül, de aligha nem bánja már hogy valakit balabbra eresztett magánál. Végre egy csoportban találjuk az oláhok és szerbek zömét, a jobb leghátulsó padaiban: a roppant szakálla Pap Zsigát, a czifra szűrös Vládót, a sima czivil Stratimirovicsot, Szent Tamás sánczai egykori védőjét, a Mocsonyiakat stb.

Helyet foglaltunk, letelepedtünk. Egy két ember járkál, mászkál még a szűk ösvényeken. Kivált Dedinszky, kinek még két hét alatt saját helyét kitanulni nem bírtam; mint némely emberek kik mindig az utcán laknak, vagy mint az egykori rendetlen ház, hova belépve a látogató bocsánatot kért hogy ilyenkor alkalmatlankodik, mikor éppen meszelnek s a háznál minden föl van fordulva, míg a házi asszony bizonyossá nem tette, hogy minden a maga helyén van, — úgy Dedinszky Józsi, örökké a ház közepén jár, az ülés s beszédek alatt is, folyvást láb alatt,

folyvást szem előtt, s mindig a legalkalmatlanabb helyen. Pisszegünk neki; „helyre, helyre!“-zünk, hiába! Ő a ház chevalier errantja. Félek, hogy politikai álláspontjáról is ilyesmit lehetne mondani.

Az elnök csenget. A zaj egy perczre csillapul vagy halljuk-okba oszlik. Halljuk. Az ülés megnyílt. A jegyzőkönyvet felolvassák. Senki sem hallgatja. Nem is sok van még eddigelé mit hallani rajta. A napirend következik. Ez szól, az szól. De ha nem épen Ghyczy vagy Deák, a nagyobb rész azt is alig hallgatja. Közbeszólás, kiáltás minden pillanatban s lassú moraj folyvást. Egy egy erősebb hang, mint Beszéé, Podmaniczkyé vagy Szászé, dominál a lármán; a legtöbbnek hangja légydongás a zivatarban. Magát Deákot, ki rendesen halkán szól, csak ismételt halljnk-ozás után, az iránta való tiszteletből helyre állt teljes csöndben lehet hallani. Más elmondja beszéde felét mielőtt hallanák.

Néha veszekedő, vagy a classisban excedáló gyerekcsoport alakját ölti föl az egész ház. Arcza ilyenkor épen nem tiszteletgerjesztő. A honatyák több méltóságot fejthetnének ki s több tisztelettel lehetnének önmaguk, társaik és állásuk iránt. Gyöngeден, de igen találólag mondá Deák egyik ülésben: „Ha a ház meg volna már alakulva s határozatképes állapotban lennének, egy indítványt tennék, annak végzéssé emelésére hogy — hallgassuk ki egymást. Ily magos*) testületet nem jól jellemez a gyerekesség. De hihető, hogy a ház megalakulván,

*) Azon megszólítások s címzések közt, melyekkel némely társunk a házat megtiszteli, legbosszantóbb a magos építheton, moly egyenesen a Reichsrath „hohes Haus“ czíme után van átvéve. —

ha majd a valódi tárgyalások megkezdődnek, ez másképp lesz. Most még így van s nem akartam eltitkolni sem szépíteni a rám tett benyomást.

XIV.

Január 5.

Az elhelyezkedés rajzában, mint mondtam, nem akartam az egyes tagok bővebb jellemzésébe bocsátkozni. Lesz azt hiszem módom még többször s többet írni a ház kiválóbb tagjairól. Most hirtelenében, mert ráérek, még egyikét silhouettet vetek ide, többnyire oly nevekkal melyeket nem, vagy csak futólag említettem akkor.

A kis Csengery Imre, csaknem általános egyértelműséggel megválasztott jegyzőnk, a ház egyik legkitűnőbb kapacitása. 61-ben is föltűnt, jeles jegyzői tollával s a felirat mellett tartott beszédével mely a legjobbak egyike volt, s melynek a magyar nők házasságát gyöngéden magasztaló gyönyörű passusáért, ha jól emlékezem a kalocsai nőktől, szép elismerő s köszönő levelet is kapott. Igénytelen ember, kiből a szónoki feltűnőségéből semmi sincs, pedig ritka szépen beszél; szelíden s erőszak nélkül magával ragad. Stylje a Kölcsey-kor és szellem tanulmányára mutat; okoskodásai egyszerűek, nyomon járók, meggyőzők. Talán megyei helyzeténél, tahn Tiszáékkal való barátságánál, de bizonyára szintanyira puritán

szigorúsága elveinél fogva is, hajlik a határozatiakhoz. Azok közé számítom őt, s fájdalom ezt nyomatékoznom kell, kik a legrosszabb és a legcsábítóbb esetben sem fognak a tiszta jogfolytonosságtól hajszályra eltérni. Egyénisége igénytelen, nyájas, megnyerő; ellenkezőleg testvérével, kit nagyon tudunk tisztelni, mint nagy látkörű tudóst és mint hajthatatlan szilárdságú politikust, de nyájas szeretetre soha nem melegít, olvadhatlan alakjával. — Gorové eszes és méginkább olvasott, tapasztalt, világot járt ember; oly jártas a politikai institúciók, parlament} és kabinet-i formák s eljárások körül, mint a külföldi sajtók, pikáns gourmandise-ek és idegen konyhák ismeretében. Mielőtt Szentiványiban a megállapodás történt, sokan őt emlegették az alsó ház lehető elnökéül; s kétségkívül nem tehetségei hiánya miatt történt visszalépés tőle; ő az elnöki székre sok tekintetben alkalmas lett volna; de személyisége nem elég közkedvességű arra, hogy megválasztatására bizton lehetett volna számolni. — Bónis, kit annyi országgyűlésről ismerünk már, egyszerű táblabíróias, de erős okoskodása s határozott gondoskodása ember; makacsság nélkül még is, mi arczából is meglátszik, melyben a vérmességgel bizonyos jó indulatuság vegyül. En, némi nyersége daczára, szeretetreméltónak találom; nincs benne semmi arrogancia s a malicziának árnyéka sincs. Ő egyik táblabíró-typus; a másik, a szelidebb s érzékenyebb fajta, Klauzál; a régi posoni országgyűlések magvas ellenzékének egyszerű, olykor érdes olykor ellágyuló, de mindig benső érzékű vitézei.

Zichy Antal igazán szeretetreméltó separatum votum; a mi ritkaság, mert a közérzülettel magokat

ellentétbe tevő emberek rendesen kiállhatatlanok szoktak lenni. Ő nem arroganciából, nem összeférhetlenségből, még tán nem is különczködésből tér el a többségtől véleményeiben. Egyszerűen: gondolkodó fő, önálló, — árnyalatokban azért szükségkép különböző másoktól; s — itt kezdődik hibája, ez árnyalatoknak is elvi jogosultságot követelő, néha a szükséges pártfegyelem daczára. Ő író is, s mint ilyen is némi nevezetességre jutott; ámbár úgy van bizonyos tekintetben, mint boldogult Császár Ferencz egykor, kit a poéták nagy jogtudós-nak s a juristák nagy költőnek tartottak. Zichy is így hánykódik költészet és politika közt; de mindkettőben sokkal tartalmasabb mint Császár Ferencz, nyugodjék. Zichynek eszméi vannak; határozott érzeke van a formák és pedig inkább a belsők mint a külsők iránt, a mi mindig ér valamit, de a nagy közönség előtt kevesebb becsrel bír. Innen, hogy 61-diki beszéde is valódi értékkel birt, de szónokiatlan alakba volt öntve s még gyöngébben előadva; tartalma élesen ellenkezett az akkori hangulattal s ez növelte, természetesen, rász hatását. Majd nem pecsovicsnak kiáltották ki. De bírta volna kiemelni belőle azt mi akkor is tetszhetett, tudta volna kellőleg drapirozni az egészet, s adta volna szónoki erővel — más lett volna hatása. Drámái az ellene irt lerántó kritikák s a reájok csinált epigrammiok daczára sincsenek minden becs nélkül. A politikában meggyőződése őszinteségét azon naivsáig viszi, hogy az Idők Tanújába adja czikkeit ha a Pesti Napló föl nem veszi. Pedig e naivság csak a költészetben volna helyén, hol közvetlenséget szülne; de neki, épen ellenkezőleg, költői eszméi többnyire

átgondolt s czélzatteljes politikai eszmék; így cseréli föl a szerepeket. — A másik költő-politikus: Jókai, egészen más. Ő sokkal valódibb és sokkal nagyobb költő, de tán még rosszabb politikus, mint Zichy. Irodalmunknak nem csekély vesztesége van az ő politizálásában. Az Üstökös maga nemében igazán jeles s Kakas Márton politikai versei fajukban egyetlenek. Még is, a beleszokás kedvelete s talán az anyagi haszon is, mely Móriczczal az üstököst szerkeszted: örökbecsű művek alkotásától vonja el őt. S még ez hagyján; neki regényeiben is egyik erősebb oldala a magyar néphumor s az üstökösben, Kakas Mártonban s a remek Tallérosy Zebulonban erre sok tere van; de tisztán politikai szereplése a Honban olyan, melynek isten, ember, semmi hasznát nem veszi, nem örül. Hogy néha, nagy ritkán, egy csinos cikket ír, az még igen kevés; azt, annyit, dilettánsul is írhatna, ha épen nem tudná hova tegye egy s más gondolatát; de cikkei többnyire felületesek, léhák, politikai éretlenségről vagy kapkodásról tanúskodnak. Lapja, ha a megyék rendezése kérdésében az ország közvéleményével nem találkozik vala, kicsinynyé törpült volna a nagy helyzettel s a Pesti Naplóval szemben, mely bár időről időre szintén igen gyarlón szerkesztődig de mikor szükség, mindig összeszedi magát s Kemény remek cikkeivel maradandó becsre bír emelkedni. De a Honra térve vissza; a megye-kérdés megmentette. Nem arról szólok: hogy veszt-e vagy nyer előfizetőkben? Magyarországon, no, talán mindenütt, még sokáig nagy többsége lesz a mélyebb belátás nélkül csak úgy a levegőbe politizáló olvasóknak; és a közönség suffrage universel-je nem dönt még

feltétlenül. Csak magam felfogásáról beszéltem; s részemről őszintén sajnálom a Magyar Nábob és Erdély Aranykora, a Fehér Rózsa és a Politikai Divatok meg nem született utódait, melyeket üres és áldatlan vezérczikkkel s szerkesztési gondok ölték meg a genius anyaméhében vagy még fogamzásuk előtt. Jókai különben a baloldal egyik legmérsékeltebb embere; azok közé tartozik, kik mihelyt szükség lesz, őszintén fognak Deákhhoz csatlakozni, sokkal jobb is lesz, azon helyzetben: vannak igen jó ezredek, kik nem csak hadvezérek, de dandárparancsrok sem tudnak lenni. S hogy a legjobb emberek úgy félreismerik valódi hivatásokat sokszor!.... — A poétáknál vagyok; de mellőzöm Eötvöst, Tóth Kálmánt, Szász Károlyt, Hiador-Jámbor Pált.... hogy egy rég elhangzott, valaha is alig ismert, pedig igazán derék és érdemes költőnek szenteljek egy pár sort. A házban, a jobb közép hátulsó padai egyikében ül egy ötvenes, telt piros arczu, szürkés szőrű, nyájas ajkú, eleven szemű, közép-termetű férfiú. Alföldies szójárása, hanghordozása, puiizmusa melylyel a nyelvtani hibát nem bírja megjegyzés nélkül hagyni, tréfás szelíd beszéde, magyar zamatossága, mindez jó hatást tesz az emberre. Sem 48-ban, sem 61-ben nem volt itt s így új ismeretéseim közé tartozik; bár dalait sokszor dalolgattain. Ez Szakái Lajos, békésvárosi követ, ama gyönyörű népdal: „Mégkövetem a téns nemes vármegyét. . s a nem kevésbé sikerült genre: „A legátus“ — szerzője. A negyvenes évek elején fedezte volt fel, úgy szólva, Erdélyi János, s adta ki 20—30 dalát egy kis füzetben, melynek czime Czimbalom volt, s mely háztól, czéger nélkül mind elkelt, 1000 pél-

dányban. Azóta is keveset irt s nem reméli hogy egész életében százig fölvihesse dalai számát... most azon gondolkodik hogy mindet együtt, egy második bővített kiadású Czimbalomban bocsássa közre. Segítse isten. Különben ő falusi gazdaságot s városi főjegyzőséget űzött ember; értelmes, kedélyes, kisvidéki notabilitás. Itt szerepet viselni alig fog, de tudom hogy mindig jól fog szavazni. A község-rendezés kérdéséhez tapasztalásból, tüzetesen s nyomosán is hozzászólhat. Nyers, székelyes formájú, mintha épen Udvarhelyszékről eredt volna, de tartalmas egyéniség Kerkapoly Károly a pápai jogtanár s akadémiai tag. Programbeszéde országszerte nagy figyelmet gerjesztett; nevét már azelőtt jól ismertté tették irodalmi munkái. Azt hiszem ő a vitató szónokok közt számot teend; a közjogi kérdésekhez alaposan s nem mindennapi készültséggel szólhat. Ha hallgatásra nem kárhóztatta magát, mint eddig, a 65/6-diki országgyűlés Révész Imréje lehet, bár a jobb oldalon az, mi Révész a balon volt.

Előtte ül az egykori ó-konservatívek igazi virága: a finom, eszes, szónoki Somsich: hihetőleg a legjobb szónok a jelen alsó-házban. Minden párt-nak valódi nagy nyereség volna; ha közvetítő nézetei s álláspontja őszintén és egészen engednék valamelyik párthoz csatlakozni őt, s bízni benne azt a pártot. Még nem szólt. Nem sietett mint Zsedényi, ki úgy látszik azon néhány közé tartozik, kik nem tudnának alunni, ha valamelyik nap nem szólanának. Ilyen volt 61-ben Halász Bódi, kitől most is csak azon szerencsés körülmény szabadít meg, hogy — verificatio alatt áll s addig röstell (bár teljes joga volna) szólani. Ilyenekül jegyeztem meg,

balról Szaploneczay Józsefet, ki tragikus hangjával s alakjával Barthára emlékeztet; közölünk Bezerédj Lászlót, ki egyébiránt igen rokonszenves egyéniség; s a jobb hátulsó sarkán Pap Zsigmondot és Vládót, kik közül ha egyik szólt, a másik el nem mellőzné hogy ő is ne szóljon. De Somsich, még ha szükség is, csekély tárgyért föl nem szólal. Egy párszor láttam, hogy más nézetten volt mint az előtte szólók s csaknem békételenkedett felettük. Mégsem szólt, csak várta: ha valaki elmondaná helyette a mit ő gondolt. Viszketege nincs mint Zsedényinek: s nagyobbakra tartja fel rendkívüli parlamentáris erejét. —

Szentkirályi Móríc, magos ábrándos alakjával, félre vetett fejével, a végetlenbe tárgytalan bámuló homályos szemeivel, férfiatlan, csengéstelen hangjával, egy holdkóros benyomását teszi reám. Logikus fő, akármilyen tárgyat vesz föl, a szeg fejére üt; a legkitűnőbb polemikus; híres szórakozottsága, mely annyi adomának adott régebb tárgyat, mostanság csak modorának laissez-aller-ján látszik meg, s még is szenttelen alakja, melyről, ha látom sem tudom képzelné, hogy lelkesedésbe jőjön valamin, fagyasztó hatást gyakorol a nézőre, szinte félek tőle — Annál rokonszenvesebb egyéniség a jó öreg Klauzál, kiből az egykori ministert ugyan senki föl nem fedezné, sőt a posoni országgyűlések sentimentális szónokát is alig; bár, ha hangja megcsendül mint az áve ájtatra hívó estharangja, szívünket valami kifejezhetlen érzékenyülés ábrándja fogja el; még is, régi tulajdonaiból egész teljességben csak táblabíróságát tartotta meg, annak egész jólelkűségével s tajtékipás szeretetre méltóságával. — Milyen

egészen ellenkező Schlag ember ő excellentiája, a rendjelek s díszruha nélkül, egyszerű fekete attilája s fél magyar pantallójában is nagy-úri és magos diplomata gróf Apponyi György! Egy íz sincs benne táblabíró; finom, udvari és udvarias; beszéde nagy-úri, sajtáságosán halk, idegen accent-nal mintha jobban szeretne németül gondolkodni mint magyarul s gondolatait a félmagyar öltözet is szorítaná. Még is, ki ne tisztelné benne a nagy elmét? Ki ne örülne a fontosságnak, melyet ő az alsó-háznak tulajdonít, midőn magát ide bevásárolta, elhagyva helyét, melyet a főrendek táblájánál mint vezér foglalhatna el, hogy itt egy kisebbség feje lehessen? — Ne ignoráljátok kérlek e kisebbséget, melynek ily fejek állanak élén: mert nem csak ő maga a kitűnő fő azon az oldalon. Bár kétségkívül ő a legkitűnőbb. De Apponyi a legzárkózottabb is közöttük; Zsedényi egész fecsegő; a vihogásig eleven s mosolygó; a fogadás, hogy ő fog a házban legelőször s legtöbbet beszélni, eddig még úgy látszik élatanter meg van nyerve. Ürményi setétebb, sarkastikusabb, ridegebb ember; de sokkal kevesebbet rejt mint Apponyi. Minorum-gentiumaikról, mert pártjok még most kezd alakulni, nem szólok még.

A baloldal néhány szembetűnő egyénéről kellene még szólanom; de elég mára, elég mostanra. Még lesz reá idő. Most élvezzük az itthoni, a szünnapokat!

Azok, kiket a verifikatio damokleskardja még nem bocsátott ki fenyegető varázsa alól, s kiváltképp azok kiket az illető osztályok véleménye nem verifikált hanem választásuk ellen vizsgálatot vagy épen megsemmisítést indítványoz, ugyan rosszul élvezik.

S pedig sok bizony igaztalanul; például a derék Lovassy Ferencz, kit megfoghatlan igaztalansággal, az osztály el akar ejteni, de a ház hihetőleg igazolni fog.

XV.

Pest, Január 10.

Ismét együtt vagyunk s ezúttal már hogy komolyan hozzáfogjunk föladatunkhoz és attól semmi egyéb el ne vonjon. Egyelőre ugyan még csak a kezdet eleje következik, t. i. az igazolások. 48-ban alig volt néhány igazolási kérdés; a tolongás a képviselői „állomás“ megnyerésére még akkor ismeretlen volt Magyarországon. A megyék eleven, mozgalmass és küzdelmes élete erős közvéleményt fejtett ki, mely magát mindenben tudta tájékozni, semmi-
ben se jobban mint a személyes kérdésekben. Az előtt két párt volt Magyarországon, a conservatív-
vagy kormány-párt, gúnynevén pecsovics, és az ellenzék vagy liberális párt. Ez utóbbinak kis töredéke, a centralisták az új Pesti Hírlapnál, hirtelen váratlan ülték diadalainkat 48-ban; de velők ülte az egész ellenzék, mely egyszerre parlamentarista lett, miről addig alig álmodott, de ritka szerencsé-
vel s ügyességgel tette bele az új keretbe addigi törekvései és céljai egész összegét. A kormánypárt le volt verve, hallgatott, moczcanni sem mert. Egy párt volt az országban: az ült a kormányon, az igazgatott a megyékben, az foglalt el minden tért, mert e párt az egész nemzet volt. Természetes hogy ily körülmények közt párt-összetűzések a választó-

soknál nem történtek. Addig minden megye két követet küldött. Most egy-egy legkitűnőbb egyénisége a főispáni széken ült, a megyei hivatalok az egykori ellenzék kezében, s a nagyobb megyék 6, 8, 10, s több képviselőt is választottak, és minden jelesebb notabilitásnak jntott hely. — Az 1861-diki országgyűlés tizenkét évi absolutizmus után következett be, s tényleg még azon absolutizmus alatt; a mi keveset az októberi diploma nyújtani ígért is, a februári pátens azt is jóformán visszamagyarázta. Az országban egy érzés, egy hangulat uralkodott. Azon különbség is, mely később a felirati és határozati pártok alakulásában nyilvánult, előre, a választások alatt még alig volt sejthető; később is, inkább véralkatuk szerint sorakoztak az emberek egyik vagy másik párthoz, a nélkül hogy éles elvi különbséget s valódi pártszinezetet, a legtöbbeknél, határozottan ki lehetett volna mutatni. Ez, a mi később fejlett ki, magyarázza az előzményt. A választások sokkal kevesebb elkeseredéssel folytak, s az összeütközések sokkal kisebb számban és mérvben fordultak elé, mint az alkotmányos élet tizenkét évi szünetelése s a félig visszatért alkotmányosság heve és a még visszatartottak fölötti boszankodás után várni lehetett volna. Nem emlékezünk már oly részletesen a 61-diki választásokra és verificatiókra, de arra emlékszünk hogy 61-ben a kilencz osztály több mint 260 képviselőt talált egyszerre kifogástalannak, inig 65-ben az ilyenek száma csak 246-ra ment; holott akkor a ház alakúknak lett kijelentése után jóval több képviselő adta még be megbízó levelét mint most, s azok nagyobb része is a feltétlenül igazoltak összegéhez számítandó.

A 65-diki választások előzményei két lényeges pontban térnek el a 61-dikiéktől, és pedig a mostani állapot hátrányára.

Egyik az, hogy az akkori félalkotmányos állapot egy nevezetes előnyben állt a mostani fölött. A megyék a 48-diki törvények szerint helyreállítottak volt. A megyei bizottmányok összehívtak. A megyei tisztikar e bizottmányok által választatott. A megyék kormányzata s házi ügyvitele visszakerült a nemzet kezébe. Az összes értelmiségnek, bár az országos állapotok s különösen a dikasterialis kormányzat felsőbb közegei törvénytelenek voltak, sehol sem jutott eszébe elvonni magát a megyei élet terétől. Mindenütt összejött s irányt adott a közvéleménynek, erkölcsi súlyt az adott iránynak. Nem tagadjuk ez állapot hátrányait sem: a kormányval való összeütközés, az élehangú fölratok a kancelláriához *) , néhol egész az adó nyílt megtagadásáig menő merev magatartás, — mind oly dolgok voltak mik többet ártottak ügyünknek mint használtak s miknek utóhatása a fölrati vitán is meglátszott és sokszor még erősebb kifejezést nyert a feliratiak mint a határozatiak beszédeiben. Kétségkívül e tapasztalás bírta reá a mostani kancelláriát, hogy a megyéket vissza ne állítsa; mondják, hogy a felség személyesen is követelte ezt tőlök. De a megyék vissza

*) Egy fiatal ember, ki akkor az udvari kancelláriánál szolgált, beszélt nekem a minap, hogy egyikére a legmégesebb megyei fölratoknak, melyek szerintök „darócba burkolt kézzel írtak“ — egy fogalmazd szintoly goromba választ irt. A kancellár az egészet keresztül húzta s illemesb hangút kívánt; a fogalmazó védni akará fogalmazását, a fölrat daróozosságával. — „Igaz, felelt ő excellentiája, de önöknek soha sem szabad feledniük hogy fehér keztüüt viselnek“. —

nem állítása annál hátrányosabban hatott a választásokra. A központi bizottmányok alakultak ugyan, de kevesebb személyből állván s egészen szűk hatáskörre lévén szorítva, kevésbé irányozhatták a közvéleményt. Sokhelyt nem csak egyaránt alkotmányos nézetű, de egy és ugyanazon pártszinezethez tartozó emberek léptek föl egymással szembe, mint ellenjelöltek. Sokhelyt a 61-diki képviselő előbbi választókerületét elhagyva, másikba ment át s szintén 61-diki képviselő ellen, talán épen elvtársa ellen lépett a sorompóba. A közvéleménynek némi ingadozása volt érezhető, mely aztán nem is bírt elég súlylyal az egyesek fegyelmetlens égéit visszaszorítani.

Egy másik lényeges különbség a 61-diki és 65-diki helyzet közt az, hogy akkor az országgyűlés előtt nem voltak pártok, mindenki egyszerűen csak 48-as volt; a mostani választások a 61-diki két pártot, a fölratiakat és határozatiakat készen találták. Hiába hivatkoztak ez utóbbiak is Deákra; hiába azon tényre, hogy a második feliratban az egész országgyűlés egyesült; hiába arra is, hogy a folirati és határozati pártelnevezéseknek ma nincs értelme, mert most senki sem fosr határozatot akarni. Hiába, mert mindenki tudta, hogy a pártárnyalatok nézetkülönbségei ma is léteznek, ha más alakban s nevek alatt fogják is érvényesíteni magokat. Sőt tudta mindenki, hogy ha a „minden áron¹ kibékülés szándéka, nevén nem nevezett gyermekül fog is szerepelni az 1865-diki országgyűlésen, de ott lesz; s míg 61-ben az octoberi férfiak és a 47-es elvek egy-két hive hallgatásra kárhoztatta magát vagy Deákhöz csatlakozott, most ezek külön pártot fognak alkotni s lia kisebbséget is, de némi súlylyal bíró kisebbsé-

get igyekeznek szervezni. Így tehát, ha a szélső bal töredékét a balközéptől meg nem különböztetjük is, már három pártárrnyalatra volt biztos kilátás a december 10-diki országgyűlésen. 8 természetes, hogy a választásoknál és a választó-kerületekbeni pártalakulásoknál nem csak a személyes képesség és előnyök, hanem a speciális pártállások is nagy mértékben tekintetbe jöttek. Nem hibáztatásul hozom ezt föl, csak mint tényt konstatalom. Hogy e pártállási kérdés mily fontos és csaknem kényszerítő nyomást gyakorolt néhol, érdekesen illusztrálja azon kettős adat, hogy míg pl. Zsedényi a független felelős miniszterium mellett nyilatkozott programjában, a legvérmesebb határozatiak is jónak látták emlékezetbe hozni, hogy a második felirattal ők is Deák pártjába olvadtak. Ez oly helyeken történt, hol a választó-kerület vagy az egész megye tömegesen Deák pártjához tartozott s minden üdvöt csak a nemzet e gondviselészerü férfiának politikájától várt. Néhol azonban a 61-diki pártárrnyalatok fentartották magokat a megyék és a választók közvéleményében; s ilyen helytt az összeütközések azon alakot öltötték és azon elkeseredettséggel folytak, mint a 48 előtti választási harezok a conservativ párt és az ellenzék között.

E két főök járult, mondjuk, a személyes okokhoz s mind ez együtt élénkebbé tette az érdekeltiséget a választások iránt és mérgeesebbé az összeütközéseket. Nem tartozunk azok közé kik a pártok élénkebb mozgalmaitól, sőt bizonyos határig menő túlkapásaiktól is igen megijednének. Alkotmányos országban, az alkotmányos élettől elválhatlanoknak tartjuk az ilyes kinövéseket. A „holtak városa“ soha

sem tartozott politikai ideáljaink közé s a holtak csöndes nyugalját, míg isten élnünk enged, nem irigyeljük. Sokkal jobban fájna, ha nemzetünk hidegen és érdeklődés nélkül menne a választási helyre, s még inkább ha épen nem menne oda, ha mindenkinek vagy a többségnek mindegy volna akárki legyen kormányzója meg képviselője. A lelkesedést az emberi SZÍV legszentebb tüzének tartjuk, s büszkék vagyunk reá hogy oly nemzet fiai vagyunk, mely ezredéves állami léte után is elég ifjú arra, hogy lelkesedni tudjon. A lelkesedés pedig nincs tűz nélkül, a tűznek pedig természeti sajátsága hogy éget is. De ha a törvény határain túlkapások valóságos kicsapongásokká fajulnak, ha a lelkesedés tüze nem ég felé csap, mint oltárláng, hanem a mezőt égeti körülünk, sőt házainkat, életünket, becsületünket talán, ki tudná helyeselni? Akkor vész a neve s oltani kell.

A ki az 1865-diki választások történetét megirandja, nem fogja elfelejteni a mezőkövesdi csatát, a szentgróti ütközetet, és a gálántai véres háborút. Az egykori olmos-botok nem egyhelytt ismét előkerültek a fészerből hol pókháló vontá volt be; s nem egyhelytt, az előhaladott kor igényeihez képest aczel- és lőfegyver is járult hozzájuk. Ha a választások ellen beadott petitiókból csupán a sebészi látleteket s halottvizsgálói kémleteket kivennők és egy csomóban kiadnók, aligha nagyobb füzetecske nem lenne belőlök mint ez, mely most a nyájas olvasó kezében van. Történelmi vitézségünk elfajulásairól szomorú jegyzéket lehetne készíteni, de reméljük hogy a késő utókor e kis csatákról kevésbé fog értesülni, mint a nagy harczokról melyeket nem mé-

lyebb elkeseredéssel csakhogy szentebb tárgyú lelkesüléssel vívott nemzetünk.

De nem a verekedésekre szorítkozik csak, a mi a 65-diki választások némelyikében szégyenletes. Még a verekedést a lelkesült ragaszkodás mely indulatoskodássá könnyen fajúi, s az indulatoskodás mely nem bírja eszközeit öntudatosan választani s határait megmérni, ha nem igazolja is, legalább menti. A kihágások másik neme előttem még szégyenletesebb: a vesztegetés. Mert ezt hidegen s kiszámítással követik el; s elköveti az, ki a törvényhozói s törvényvédői dicső állásra pályáz. A megvesztegetésnek, akárki által követtetik el, nincs mentsége. A választások ellen beadott kérvények egy nagy része vesztegetés elleni panaszokkal van tele. Igaz hogy ezek nagy részét ismét valódi értékére kell még redukálni. Mi a vesztegetés? igen nehéz meghatározni. Közé tartozik-e az egyszerű etetés-itatás? A magyar lakomázó nemzet. A legszentebb, a legszellemibb természetű nemzeti örömnemzetet sem tudja megülni lakoma nélkül. A poharak csengése egy kiváló accordja a nemzeti zenének. Az akadémia lakomáz, a megyei restauráció lakomáz, a névnapját fentartó hazafi lakomáz. Bor és cigány nélkül egy valamire való nemzeti actus sem mehet végbe. Aztán a néhány mértföldre utazott hazafiak és polgártársak torkát, melyet a lelkesedés lángja szokottnál szárazabbra égetett, szükségkép meg kell enyhíteni. Angliában a zászlókkal való menetszerű megjelenések is tilalmasok. Szeretnék látni egy magyar választást zászlók lobogása nélkül. Kelet népe vagyunk, költői s ábrándos hajlamokkal. Szeretjük a hármast s rajongunk érette; a bort is szeret-

jük, ha vörös, ha fehér; s az optimista reményektől sem vagyunk idegenek, ha még oly — zöldek is. Aztán a magyar vendégszeretet közmondásos. Falun, délutánonként barátim gyakran meglátogatnak, vagy én őket. Soha sem emlékezem, hogy valamelyikünk felesége elfeledte volna, intést sem várva, a pincze kulcsa után nyúlni; sőt a cseléd is tudja hogy üvegeket és poharakat kell mosni. S politikai barátinokat ne kínálnók meg egy pohár borral, csak mert épen azért jöttek hozzánk hogy képviselőjükül jelöléssel tiszteljenek meg? ez minden józan észszel ellenkeznék. Részemről, vitatásom minden humoros színezete mellett, egész komolysággal mondom mindezeket. Csakhogy az ő bizodalomuk előzze meg a mi gazdai szívességünket mely annak félúton elébe megy s ne ez zaklassa ki őket csöndes nyugalmaiból melyben eszökbe sem jutott volna becses személyünk. Mindenek felett utálok pedig a pénzzel való kedvkeresést, történjék bár közvetlenül vagy közvetőleg, a választandó vagy megbízottjai által s egyenes vesztegetés vagy dicsélyesebb módok alakjában, pl. mint költség- vagy fáradság-térítés. En is voltam követjelölt s most megválasztott képviselő vagyok. En is megkínáltam egy pohár borral választóimat s december elején egy pár akóval kevesebbet találtak pinczében a finánczok, mint november elején ott hagytak, és a baromfiak közt egy kis halálozás bizony történt. De mikor tíz, húsz és harmincz ezer forintba került képviselői megbízó levelekről hallok, magam tudom legjobban hogy ott nem mehetett minden rendén. Egyik választás elleni kérvény mellékletei tiszteletreméltó őszinteséggel vagy sordid ciznizmussal constatálják hogy hivatalos közegek, falusi

bírák, jegyzők és esküdtek, fejenként tíz tíz forint douceur-öket fogadtak el, nagy vonakodással persze, de mégis elfogadták, a jelölt ágensétől, a mit aztán bírák uraimék *con amore* meg is ittak; ez nem a komolyabb esetek közé tartozik, annyira nevetséges hogy valaki önmagáról állítson ki ily hiteles bizonyítványt. Vácson, azt mondják húsz ezer forintba került a központi öszves értelmiség daczára a jelölt keresztülvitele; Abonyban hasonló körülmények közt tizenkét ezerbe; Érsekújváron, azt állítják harmincz-ezerbe. A három példa mutatja hogy ilyesmik nem csak egyik párt részére követték el; a három megválasztott három párthoz tartozik. Különbözik igaz-e mindez vagy csak gyanúsító vád, az igazolások, illetőleg tán vizsgálatok fogják kimutatni. De nem zörög a kárászt ha szél nem fújja.

Harmadik neme a választási rendetlenségnek az elkövetett törvénysértések. Ezek különböző fokozatúak lehetnek. A törvény világos rendelete ellen s a törvényben határozottan ki nem fejezett de annak szellemében fekvő irány ellen. A 61-diki országgyűlés, kimutathatólag párt-szemponctokból, adott egy pár rősz példát a törvénysértések igazolására. Csodálnám ha ez a mostani választásoknál meg nem tér mette volna rősz következeit s az elhintett rősz mag buján nem burjánóznék fel a most előttünk álló igazolásoknál. A párt, mely azért hogy 5—10 szavazót magának ma megmentsen vagy biztosítson, törvénytelen eljárásokat szentesít, a pillanatért feláldozza a jövőt s úgy tesz mintha maga sem biztatná magát hogy még egy következő választásig megél. Az „*après moi le deluge*“ szívtelen elvét roszul alkalmazza. Egy következő általános választásnál talán

az ő fejére olvasandja egy ellenpárt a maga által nyújtott előzetes eseteket.

XVI.

Január 11.

Nézetem szerint a képviselő-háznak elutasíthat-
jan kötelessége szigorúan járni el az igazolások kö-
rül. A képviselői állás a legnagyobb szentségek
egyike. Mint az államok rendőri törvényei a képvil-
selő személyét sérthetlennék mondják s a törvény
védelme alá helyezik, úgy állása az ő részéről vi-
szont azon sérthetlenséget követeli, hogy mikor benne
van azt semmivel meg ne gyalázza s mikor reá vá-
gyik azt csak becsületes eszközökkel vélje elérni
szabadosnak. Oly állás mely egyedül és kizárólag
bizalmon alapú, még pedig feltétlen s személyes bi-
zalmon mely még útasításokban sem kereshet bizto-
sítékokat, pénzen, boron, teljesíthetlen ígéreteken
meg nem vásárolható. Ezt a vesztegetések ellen.

S szeretnél-e polgári vér árán, vagy magad is
vérző orral lépni be a törvényhozás szent templo-
mába? Nem irtóznál-e a jog komoly tábláira vetni
kezedet, ha az vértől csepeg még, nem a jog védel-
mében, hanem annak egyedárus bitorlására folyta-
tott liarczban kiontott vértől. Bizalom küld a kép-
viselő-házba? S lehet ott bizalom, a hol erőszak van?

A vesztegetés nehezen bebizonyítható dolog.
Ritka lesz oly bányú hogy azt feltűnő nyilvános-
sággal, még ritkább hogy épen személyesen gyako-
rolja. Azért alig lehet oly eset, melyben földott

vesztegetési vád alapján valamely választást egyszerűen meg lehessen semmisíteni. A verekedések természetűknél fogva köztudomásúak s eltagadhatlanok; minden választó látja, sok hátán s fején is érzi hogy volt verekedés, a hírlapok a ház összeülése előtt már egész csataképeket adnak a megtörtént összecsapásokról. De még nehezebb mint a vesztegetést kipuhatolni: melyik fél kezdte a verekedést? melyik vitte azt annyira hogy az az egész választást lehetlenné tegye vagy legalább annak eredményét viciálja? Verekedéseknél is azért igen óvatosnak kell lenni a megsemmisítéssel; különben a kisebbségnek igen könnyű módot adnánk kezére, hogy a rá nézve kedvezőtlenül forduló választást annak folyama alatt lehetlenné vagy előre megsemmisítse ha végbe mehetne is. Csak ott, hol a választás valóban meghiúsult s bevégezte előtt félbeszakadt vagy csak a csatatéren maradt egyik párt által hajtattott erőszakosan végbe, van helye a feltétlen megsemmisítésnek. A vesztegetés és verekedés legtöbb esetei, beadott s több vagy kevesebb hitelességgel bíró okiratok által teljesen világosságra alig hozathatnak és a hely színén végbe viendő minden oldalú vizsgálatot igényelnek.

Egyszerűbb a kérdés s többnyire a házban is megoldható a világos törvénysértések eseteiben. A ki törvényhozó s a jelenesetben épen a sokkép megtámadott törvény védője akar lenni, hogyan juthatna ez állásra törvényszegés által? Ez oly világos hogy bővebben indokolni nem kell. A hol világos törvénysértés van: a választás nézetem szerint egyszerűen megsemmisítendő. De, mondják a papok, a betű megöl; megöl a törvény betűje is. A törvény hibás lehet. Átalános a meggyőződés,

hogy a hirtelenében s csak egy választási actusra készült 1848. V. t. ez. felette hiányos sőt elvek tekintetében is sok kívánni valót hagy hátra. Szakaszokat mutatnak ki melyeket meg kell, meg lógunk változtatni. Egyes szabályzatokat, melyek az egésznek szellemével, a legszabadabb és kényszerítés nélkülibb választás czélzatával összeférhetlenek. Megengedem. De mi a következés ebből? Az, hogy mihelyt időnk lesz reá, a törvényt revideálni kell s meg kell a mi benne rász változtatni; de bizonyára nem az, hogy az ezen törvény mellett és alatt létrejött választásokat ne ennek normatívájához szabjuk. A törvény, míg a maga módján eltörölve nincs, szent mindig; s legszentebb nekünk most azon egyetlen törvényezikk mely visszakövetelt 48-diki törvényeink közül csaknem egyedül nyerte vissza érvényét. Revisiót! sürgetik feljülről. Restitutiót! feleljük alulról. S a hol a restitúció megvan, keresztül mennénk-e magunk, és pedig nem a törvényes módokon, a törvény korlátain? Föl se tennem, ha a 61-diki országgyűlés egy két példát már nem adott volna reá, s ha köztudomású nem volna, hogy azon példák nyomán s azokban bizva, inkább vagy kevésbé analóg esetek, a mostani választásoknál már nagyobb számmal fordultak elé.

Caveant consules ne quid respublica detrimenti capiat.

Zsedényi már az első országos ülésben tett olyforma indítványt hogy az igazolásokra nézve némi általános elvek, melyek részint az életbe lépett szokásokban, részint a képviselő ház által előzetes eseteknél hozott határozatokban gyökerezhetnének, állapíttassanak meg s adassanak mintegy Utasításul az osztályoknak az általok végzendő igazolási előmunkálatokra nézve. Ez indítvány Deák Ferencz azon megjegyzésére, hogy a ház, megalakulása előtt semmi érvényes határozatot nem hozhat, egyszerűen el vettetett. S az osztályok végezték teendőiket.

Tennap zárt ülés tartatott. Eötvös egy oda célzó indítvánnyal lépett föl hogy az igazolások fölötti nyilvános viták lehetőleg rövidíttessenek. A cél igen helyes; közohajtás, nem csak azért hogy mielőbb valódi teendőinkhez fogjunk, a mi fő, — hanem mellékesen azért is, mert az igazolási viták személyi kérdésekkel válhatlan kapcsolatban lévén, a legkellemetlenebb természetűek, keserűekké s bántókká könnyen fajulhatnak; ily szükséges roszon az ember szeretne minél előbb túl lenni. Eötvös indítványának elvi kiinduló pontját azért mindenki pártolta. Kevésbé, sőt épen nem volt szerencsés a módban melyet e célra ajánlott. Azt mondá: minden egyes esetben az osztály fog valamely eljárást ajánlani a háznak, igazolást vagy megsemmisítést vagy vizsgálatot; minden egyes esetben azért azok közül kik az osztály véleményét nem osztják kettő és nem több szólhasson csak az ellen, és viszont kettő védhesse az osztály javaslatát; képzelhetlenül impracticus javaslat! Hátha az osztály véleménye egyhangúlag elfogadtatik? Hátha az osztály véleménye ellen felszólaló első szónok oly tisztába hozza

az ügyet, hogy az ő ellenvéleménye fogadtatik egyhangúlag el? Hátha, ellenkezőleg, a mellett vagy ellen szóló két-két szónok oly kevéssé meríti ki a tárgyat hogy épen szükséges a további tárgyalás az alapos ítélelhozásra; s talán csak épen a harmadik, vagy hetedik szónok találná el a szeg fejét? — És ha Eötvös indítványa elfogadtatik: ki határozza meg ki legyen a két két jogosult szónok, kiken kivíül senki meg ne hallgattassák? a történet, hogy ki tudott eléggé sietni, a maga beiratásával? vagy az illető, kinek bőréről van a kérdés? vagy a párt? de hisz épen el akarjuk kerülni hogy az igazolási kérdések pártkérdésekké ne fajuljanak; vagy végre minden egyes esetre nézve az illetőnek igazolását akarók együtt, s az ellenkezőt akarók ismét együtt, válaszszák meg szónokaikat? s alakuljon minden egyes igazolásra nézve két párt ad hoc? Oh bölcs elmélet, be szürke vagy!

A vita jó soká tartott. Ezt is mint rendesen Deák felszólalása vágta ketté. Azt hiszem, mondá, nem lehet célunk kötelező határozatokat hozni, mire a zárt ülés föl sincs jogosítva. Elég, hogy azon óhajásban a ház minden tagja megegyezik: tőle telhetőleg rövidíteni az igazolási tárgyalásokat.

Meglátjuk rövid időn mennyi súlya lesz ez erkölcsi köteleztetésnek, mennyi ereje a beszédviszketegek ellenében? Azt hiszem a dolog épen annyira függ az egyesek discretiójától, kiket ha szó-lási jogukhoz ragaszkodnak, attól a legelcsépeltbb tárgyban sem lehetne megfosztani; mint a ház tes-tületi tekintélyétől, mely hangosan követelheti a szavazást mihelyt ítélelhozásra eléggé kimerítettnak érzi a tárgyat, — sőt az elnök tapintatától is, ki

akkor indítványozhatja a szavazás általi eldöntést mikor arra a dolgot épen megérve látja; s másfelől a főtárgytól netalán elesapongó vitatásokat is ügyesen és erélyesen féken tarthatja s medrükbe szoríthatja.

A vita közben egy elv merült még fel, melyhez sokat lehetne szólni. Eötvös arra is figyelmeztetett hogy az igazolást pártkérdéssé tenni soha és semmi esetben nem szabad, mert azok nem politikai hanem jogi kérdések s a ház bennök mint törvényszék ítél. Ellenében Zsedényi azt mondá, mint esküdt-szék, nem szorosán a törvénybetu, hanem a körülmények számbavétele mellett saját lelkiismerete szerint. Hogy az igazolások nem politikai, nem párt-kérdések, azt senki sem tagadta, csak majd az eljárási gyakorlatok ne tagadják. De a szigorúan törvényes s az esküdtszéki eljárás mindenike mellett lehetne plaidirozni. Én, mint tennap is irtain, a szigorúan törvényes eljárás mellett vagyok, Eötvössel s a ház többségével. Mert nálunk nincs esküdtszéki eljárás fölállítva s mert a törvény meghatározásait feltétlenül tiszteletben tartom s akarom tartatni. Más kérdés: nem volna czélszerűbb: épen a képviselői igazolásokra nézve esküdtszéki eljárást állapítani meg? Egy háromszázötven tagból álló törvényszék! egy királyi tábla, melynél háromszázötven bíró hallgatja végig, vizsgálja meg az okadatokat s ítél paragrafok szerint belőlük! Lehet-e ennél valami nehézkesebbet, a végrehajtásra alkalmatlanabbat, sőt végeredményében igazságtalanabbat képzelni?

XVII.

Január 14.

Nem szándékszem az igazolási viták minden részleteit nyomon kísérni naplómmal. Áldatlan dolgok, melyekről ha semmi nyom sem maradna fenn, volna a legjobb. De a ház naplója és jegyzőkönyvei úgy is megőrzik a viták minden szavát s a döntvényekben nyilatkozó eredményeit. Időről időre én is feljegyzek egyet s más, a mi jobban megkapja figyelmemet. Az igazolás első napján (Január 11.) meglátszott a megelőző eszmecsere jótékony hatása. A viták rövidek voltak s nem csaptak túl sem az idő sem a szenvedély kellő határain. Egy egész osztályon, az elsőn, illetőleg öt igazolási eseten mentünk át. A kilencedik osztály előadójának, a fiatal Rádaynak nem kis érdeme van e gyors eredményben. Minden ügyet oly világosan terjesztett elő, oly kimerítőleg tárgyalt s oly szabatosan állított össze az osztály jegyzőkönyvében, hogy az ítélethezást rendkívül megkönnyítette. A ház mindaz öt esetet az osztály véleménye szerint döntötte el.

Legérdekesb eset volt az öt közül a Hrabovszkyféle kúnfélegyházi választás. Egy helytartósági tanácsos, kit egy tiszta kúnváros választ képviselőül, mindenestre ritka nevezetesség; a kiskúnok, s épen a félegyháziak, nem híresek arról hogy a kormányközegek iránt valami nagy lelkesedéssel viseltetnének. De tudni kell, hogy, történetesen épen ez a helytartósági tanácsos, nem régen tör-

vényes vizsgálatot teljesített oly pörben melyet a félegyházi köznép a tisztviselők ellen, az alj-nép az értelmiség ellen, a birtoktalan osztály a birtokos ellen folytatott; s ő állítólag a köznép pártjára állt s az urak ellen annak részére hozatott kedvező döntvény; tudni kell, hogy a birtokosok közt, jászkán törvények szerint váltsági forintok arányában felosztandó pusztához a birtoktalan nép is jogot formálván, eziránt állítólag biztatásokat s támogatást nyert — e miatt a birtokos osztály által panasz emeltetvén, felülvizsgálatra más egyén küldetett. Mindezt tudni kell s a rejtély nagyrészt meg van oldva. Mint általában az életben, úgy kivált a mostani kormányzatban sajátságos ellentétek vannak. A törvényes szabadság megszorítottatik, s a szabadság legszélsőbb kinövésai, egész a communismusig, a bellum nihil habentium contra aliquid habentes-ig, legyeztetnek, bizonyos oldalról. A félegyházi példa nem áll egyedül a tagosítások és birtok-elkülönzések történetében.

Hrabovszky esetére nézve az osztály, vizsgálatot ajánlott. A népnek ígérekkel ámítása nem volt az okiratokban kellőleg bebizonyítva. Voltak a kik a választás egyenes megsemmisítését kívánták. Ez az érintett okból igaztalan is lett volt, de épen nem is vezetett volna célhoz. Hrabovszky ismét meg választatott volna s ezúttal már minden újabb ígérek, biztatások és ámítások nélkül. Ha a félegyházi nép csakugyan volt ámítva, mit részemről a vizsgálat előtt nem tudok eldönteni, föl kell világosítani s az egyedül a vizsgálat és a vizsgáló által történhetik meg. Ha a nép, a bornál veszélyesb részegítő szer: communistikus ábrándok által van iz-

gatva, időt kell adni míg kialuszsza mámorát s addig enyhítő szereket alkalmazni reá, mi ismét csak egy reá nézve is megnyugtató, a képviselő-ház igazság utáni törekvéséről őt is teljesen meggyőző vizsgálat eredménye lehet.

Az igazolások második napján több érdekes eset költötte fel a ház figyelmét. A kis Petényi Zsigmondnak az volt a baja, hogy törvényes korát tagadták, de keresztlevelét be nem tudván mutatni, ő maga fiatalsága daczára is okosabb volt mintsem azt produkálja. Volt más baj is, egy kis rendetlenség a választásnál. A vizsgálat elrendeltetett.

Mocsáry Lajos, a derék publicista, ha a választásánál közbe jött szavazási rendetlenségek s már előbb történt nagyszerű verekedések miatt nem igazoltatik: a ház mindenestre egy jeles tagját veszti el, a nélkül hogy a „fiat justitia aut pereat mundus“ elvét igazán teljesíthette volna. Mocsáry választó kerülete egyike volt azoknak, hol a főpapi befolyás, egy clericalis jelölt mellett, a legnagyobb mérvű korteskedések elkövetése által maga idézte elő a zavarokat s kisebbségben maradva csak annál jobban dühöngött az a ki épen a bűnös volt. Az irományok azonban meggyőzték az osztályt, meg a házat, a Mocsáry választása ellen beadott panaszok alaptalanságáról s egy jó óráig tartó vita után Mocsáry igazoltatott.

Érdekes eset a b. Baldácsy-é. Az általa elkövetett nagy mérvű vesztegetés valóban országos botrány volt; a lapok hivatalosan erősített tudósításokat közöltek felőle, melyeket Baldácsy nem czáfolt meg, s a személyes vesztegetés piszkos vádját ezzel mintegy magán engedte száradni. Közhír, la-

pokban és szájon forgott, hogy 30—40 ezer forintot költött el megválasztására. — Egy furcsa szavát hallottam, merő ondit-bői, melyet itt mellékesen följegyzek. Bizonyos egyház javára a lelkész jótékony adományokat gyűjtött többi közt a fővárosban is. Baldácsyt is fölkereste; ki jótékony czélokra s nevezetesen egyháziakra bőkezűen szokott adakozni; most egy csekélyebb összeget, gondolom tiz forintot adott, mit az illető szépen megköszönt s azzal indult. A báró utána lépett, s vállára tevén kezét, nyájasan mondá: „tudja, kedves tiszteletes úr, nem ennyit szoktam én ily szent czélokra adni hanem száz forintot s többet is; de mostanában valami igen sokamba került.“ — Az a valami a köböküti követválasztás volt.

Egy kis vihart támasztott a Pap Simon mármarosi román követ választási ügye. Ennek ellenjelöltje Mihályi Gábor volt, 1861-ben azon kerületképviselője, most pedig helytartósági tanácsos. Mindkét jelölt román lévén, nemzetiségi kérdés nem forgott fenn csak politikai és személyes. Mihályi, kinek a főispán sógora, pártoltatott a hivatalos közegek által, tán kelletén túl is, mire nézve a vizsgálat szintén szükséges lett. Most a házban szóba-jövén az ügy, Szaplonczai, mármarosi követ maga is, s Pap Simon egyik fő párthíve sőt a vádlók szerint fő kortese, — jónak látta az ügyről, személyes tudomása, de egyszersmind érdekeltsége szerint hosszú előadást tartani, mely Mihályit nem kevéssé sértő részleteket is foglalt magában. Mihályinak fia, a már említett kis körjegyző, nem hallgathatta el egészen a Szaplonczay által atyjára vetett vádakot s az összes irományok felolvasását kívánta. Igaza

volt; de abban nem, sem neki sem Szaploneczaynak, hogy oly ügyekben hol személyesen és igen közelről vannak érdekelve, fölszólalnak. A házban mindenki botránkozással vette ezt, s valóban ellenkezik is a parlamenti illem minden fogalmaival. Ha saját ügyünk, vagy olyané kihez legközelebb állunk, tárgyalatok, nem hogy bele szólnunk illenék, de a teremből is ki kell mennünk; ez erkölcsi szükségesség.

XVIII.

Január 16-

A királynét születésnapja alkalmából a két ház részéről üdvözlőit küldöttség még 8-kán fogadtatott volt O-Felsőgeik által. A császárné megújította a felséges férje által minap tett ígéretet, hogy legrövidebb idő alatt ő is meglátogatja, a császárral együtt hazánkat, fővárosunkat. Kétségkívül minden fíziv lelkesült öröm várakozásával dobog elébe. A magyar nemzet és nyelv iránti magos rokonszenve, melynek annyi tettleges jelét adta, egészen megnyerte számára e nemzet szívet is. Ha jó, mindnyájunknak örömmel látott s kegyelettel tisztelt vendége leend.

S megvallom még is, hogy a királyné már e napokban lejőjön, mint rebesgetik, magunk érdekéből még sem óhajthatom. Nem, egyedül azon szempontból, mert akkor az elfogadási s egyéb ünnepélyek szükségkép ismét előtérbe lépnek s nem engednek már egyszer, hogy úgy mondjam neki fekönni a dolognak; holott ha egyszer bele kezd-

nénk, rendeznek — egy barátom szavajárásaként — a teendőket, ha mintegy belemelegülnénk a munkába: a félbeszakítás világért sem lenne oly zsidbasztó, mint így a belekezdeni nem tudás.

Attól azonban, mit némelyek mondogatnak, legkevesebbé sem félek, hogy az udvar jelenléte a képviselő-ház tanácskozásaira bárminemű nyomást gyakorolhatna. A magyar udvarias, lovagias nép s midőn királya s királynéja személyét maga körében tiszteli, fájdalom hogy mindig csak vendégül tisztelheti, bizonyosan senki sem fog a trón iránt tartozó hódolat kötelességéről nyilatkozataiban is megfélekedni, oly uralkodó irányában ki a nemzettel szemben legközelebből a *pragmatica sanctio* törvényes terére lépett s oly fejedelmi asszony irányában ki rokonszenvet érez szívében nemzetünk küzdelmei iránt s ki tőlünk is rokonszenvet vár és érdemel. Mind igaz; de a fejedelem iránti tisztelet, egy nemzet képviselőjében a törvény és jog határain túl perczig sem mehet. A történelem bizonyítja, hogy az udvar nem egyszer gyakorolt veszélyes nyomást a magyar országgyűlésekre. Igen: megnyerték az országnagyokat, a zászlós urakat, — s azok mindenhatók voltak; a főpapság tagjait s azok roppant súlylyal bírtak. S még is soha magyar országgyűlés, a nemzet törvényes állását el nem árulta, jogaiból lényeges engedményeket nem tett; a legnevezetesebb példák, a királyválasztási jog eltörlése, s a leányágnak is trónkövetkezése történetei mutatják, hogy a nemzet nagyjai még olyankor is, mikor a legnagyobb engedményeket tették, éber szemmel őrködtek a nemzet jogi állása fölött. De a mennyiben létezett is e veszély, a rendi alkotmányal az

is megszűnt. A képviselő házat nem egyes befolyásos és hatalmas egyének akarata s sugallatai vezérlik többé, hanem az összes nép közszelleme, melynek e ház valódi kinyomata; az egyes képviselő'nek nyomatéka pedig teljesen független, vagyoni és hivatali súlyától; a legegyszerűbb, legszegényebb és legkisebb, ha erkölcsi s értelmi súlylyal bír, föléri s túlhaladja az ország zászlósának befolyását. Hajdan, ha egy Batthyányi, lilésházyt, Károlyit, Nádasdyt, — ha egy esztergomi vagy egri püspököt megnyert az udvar, félországot nyert velők. Ma egy gazdiig ember támogatását nyeri, de kit az ország megszűnt támogatni mihelyt elhagyta hazája ügyét. Azt hiszem, magának Deáknak befolyása is, mely ma határtalan a hazában és a képviselő-házban, csak addig ily nyomatékos míg hű magához s hazája ügyéhez s csak azért ily föltétien, mert erkölcsileg lehetetlenek tartjuk, hogy ő valaha hűtlen lehetne azokhoz. Hagyná el csak hazája ügyét, tenne csak egy kétértelmű lépést, — mit ő természetesen soha nem fog tenni, — a bizalom hamar elfordulna tőle is. „Addig éljen, míg a honnak él“ — Vörösmarty szép szava örökké szívünkben zeng, midőn nagyjainkat éltetjük. Nekem úgy látszik, a képviselő ház ábrázata, bár szelíd és békülékeny, épen nem olyan hogy tőle, nem mondom árulást, de avagy csak könnyelmű gyengeséget is várhatnánk. Nem hiszem, hogy oly indítvány mely a nemzet sarkalatos jogaiból lényeges engedményeket czélozna, nem mondom többséget nyerne, de még csak nyilatkozni is merne a házban; oly erős a közérzet, melylyel minden jog-föladás ellenkeznek. Midőn a jogeljátszás apostolai lezorultak a kormány-

ról s tanuk elvettetett, nem fogjuk tán a jogföladást magunk gyakorolni. Én a legbékülékenyebbek közé számíttatom a tulajdonképi Deák pártban; de azért szívemben legkisebb hajlamot sem érzek: törvényes állásunkból föladni valamit s a negyvennyolczadiki törvényekből, a felelős ministeriumból, vagy alkotmányunk régi védbástyájából a municípiumból, lealkudni hagyni valamit. S ha én így érzek: miért, mi jogon tartanám társaimat, legalább azok igenigen nagy többségét rosszabbnak magamnál!

A napokban egyik ülés előtt, fölmennem még igen kora lévén, az új országház teremét tekintetem meg. Csaknem egészen készen van már s csupán az aprólékos berendezési munkálatok vannak még hátra; ámbár biz' azokkal elég baj van s február vége előtt aligha bemehetünk. A terem egyébiránt nagyszerű; valódi ellentéte a mostaninak. A karzatok tágasak, díszesek; a berendezés czélszerű. A padok, melyeken ülni fogunk, amfiteatrális emelkedéssel rendezvék; az ülések magok kényelmesek, csinosak; az írotámla hasonlóan. A bal és jobb oldal félkörösen hajolnak egymáshoz s az elnök két keze fölül a szélső bal és szélső jobb képezik a végpontokat. Előtte, az elnöki széknél alacsonyabb szószék. Szeretném ha szabály volna hogy mindenkinek a tribüne-ről kell mulhatlanul beszélnie, sok oknélküli beszédttől meg lennének kiméivé; helyén mindenki könnyen fölláll s ha ügyetlenséget mond lehúzza magát. Ha ki kellene állnia a középre, sok embert üdvös félelem szállana meg, mielőtt beszédre határozná magát.

A bal férfiai már többnyire helyeket foglaltak s névjegyeikkel jelölték meg választott üléseiket.

Somsich, ki épen ott volt s velem együtt szemlélte a házat, mondá, hogy Deák nem akarja hogy az övéi egyenként foglaljanak helyeket, inkább óhajtáná hogy egyszerre s együtt rendezzék s gruppírozzák magokat. Mind a mellett az ő (Deák) helye is ki volt már jelölve, a jobb cenztrumban egy szélső hely az első padsorban. Somsich az ettől épen jobbra eső osztályban foglalt el, szemem láttára egy helyet magának. Én egy kis árnyalattal tovább megyek Deáknál, a kormány felé, mely, — miért tagadjam? — némi kedvezéssel s bizalommal is tekint teám; helyem tehát egy lépéssel errébb van mint Deáké.“

— Ezt mondá nekem Somsich. — Magam, épen Deák mögött, de jóval hátrább, jelöltem helyemet. Ha azonban áll, hogy rendezkedésünk együttes lesz s közmegegyezés folytán jövend létre, hihető hogy érdemesb valaki fogja elfoglalni, az egész ház áttekintetésére szintűgy mint a beszélésre kiválólag alkalmas helyet. Hadd is! az én fődolgom úgy is a hallgatás; valamint eddig is a ház néma tagjai közé tartoztam.

XIX.

Január 19.

Az igazolások harmadik napját legnagyobb részben a Pap Simon ügyének folytatása, az arra vonatkozó iratok fölolvása és megvitatása, s a szintén nem kis érdeklődést költött nagyszalontai választás, Lovassy Ferencz ügye foglalta el.

Lovassy választása, nézetem szerint egészen tiszta volt. Ha az megsemmisítetik, mint az osztály első véleménye volt, a biharmegyei választások mind megsemmisítendőek lettek volna, pedig azok ellen még csak panasz sem emeltetett. Lovassy ellen az volt a főpanasz, hogy a választók össze irt lajstroma, a reclamatiók végett csak három napig volt a központi bizottmányban kitéve s magokat jogosultnak tartó de az összeírásba föl nem vett választóknak nem adatott elég idő jogosultságuk bebizonyítására. A törvény a reclamatiók idejét nem szabja meg, egyszerűen annyit mond hogy az összeírásoknak több nap kell kitéve lenni. Azonban Lovassy ellenfele Beöthy Ákos volt (Ödön fia) ki az összes biharmegyei értelmiség daczára tolakodott fel jelöltül s egy kormány-hivatalnok által támogatott. Úgy el tudta járni az útját, hogy itt is igen sok pártolója volt. Bartal György, ki osztálya tárgyalásaira az igazolásokban, talán egyszer sem jelent meg, a Lovassy ügyének előfordultakor bejött s minden ereje megfeszítésével kivitte, hogy Lovassy választását az osztály, szembeszökő igaztalansággal, megsemmisíttetni javálja. A karácsonyi szünnapok

alatt azonban Lovassy pártja is rendbe szedte magát s ellenkérvénye oly nyomos adatokkal volt, felszerelve, és oly meggyőző igazsággal összeállítva, hogy az osztály (Bartal dialektikájának nyomása alól már ekkor fölszabadulva) előbbi véleményétől eltérőleg igazolást ajánlott. A házban mind az által még egyszer megkísértetett elejtése, vagy legalább a vizsgálat elrendelése választása ellen. S pedig, a mi előttem különösebb: Klauzál által ki vizsgálatot, és Szentkirályi által, ki legalább vizsgálatot kívánt; pártolta őket, a mi még különösebb, Madarász. A ház igen nagy többsége azonban Lovassyt, hosszabb vita nélkül, igazolta.

A negyedik nap két ügy költött nagyobb érdeketséget: Kende Kanuté, kire nézve, a szélső bal minden igazolási erőlködése daczára a ház többsége vizsgálatot rendelt; és Czebríané, ki az országos köztudomás szerint a köztisztületben álló Kubinyi Ferenczet roppant korteskedés által buktatta meg. Czebrían megválasztatása országszerte rász hangulatot ébresztett. Kubinyi Ferencz a magyar közélet régibb és tiszteltebb bajnokai közé tartozik. Nógrád-megyét előbb több országgyűlésen, 1848-ban és 61-ben pedig a nógrád-megyei losonczy kerületet képviselte, és pedig dicsőséggel képviselte; a hazai ügyéhez jó és balszerencsében hű volt, a hazáért súlyosan szenvedett; a közélet és tudomány terén nagy érdemeket szerzett. S egyszerre előáll egy ember, kinek politikai múltja legalább is kétes, — s megbuktatja, és pedig a beadott kérvény szerint éppen nem tisztességes eszközökkel, az ősz hazafit. A vizsgálat egyébiránt ki fogja deríteni a választás körülményeit s törvényes vagy törvénytelen voltát, —

mert, nem mondám még, a ház vizsgálatot rendelt ez ügyben.

Az ötödik nap hosszú vitára adott alkalmat az országszerte ismeretes Wodiáner ügy. Ott is roppant nagy mértékű vesztegetésről szolt a közhír. Az osztály azonban a vesztegetéseket kellőleg bebizonyítva nem találván igazolást véleményezett. Egy másik, fő-fontosságú körülményre pedig, mely világos törvényszegést foglal magában, nem fektetett kellő súlyt. Ott ugyanis ez történt. A szavazás addig folytattatok, míg Wodiáner nevére annyi szavazat volt bejegyezve, mennyi az összes összeirt szavazók általános többségét tette; akkor pedig, épen a Wodiáner bizalmi férfiainak kívánatára félbe hagyatott s az általános többséget bíró, megválasztott követnek proklamáltaték. Kilencszáz érsekújvári választó további szavazást sürgetett. Pedig a már szavazottak, és az összes összeirtottak közt nem is volt kilencszáznyi különbség; s a Wodiáner jegyzőkönyve azt mondja hogy érsekújváriak részéről beadatott már annyi szavazat a hány beírva volt. Látni való hogy mindez nem történhetett máskép, hanem úgy, ha a szavazásra jogosúlatlanok is megjelentek, vagy bár jogosúltak de kétszer szavaztak. Abban pedig a törvény világos, hogy a szavazást mindaddig félbeszakítás nélkül folytatni kell, míg csak egy szavazni kívánó is jelentkezik. B. Simonyi Lajos és Szász Károly mindjárt a vita elején elmondák mindezt s a választás megsemmisítését kívánták. Beszédeik után, melyek a kérdést egészen kimerítették, mindjárt szavazásra lehetett volna bocsátni a dolgot. A másfél óránál tovább tartott s majdnem elkeseredett vita után is csak az lett az eredmény. A választás meg-

semmisítettett. Valaki azon élczet csinálta rá: Woddiánert a ház jótékonyásra kényszerítette újabb „nem tudom hány“ ezer forint erejéig. Mert nem valódi jótékonyág-e ily szűk időben s télvíz idején, annyi sok szegény választót ételitalal ellátni? — A bécsi lapok azonban nem kis lármát ütöttek a dolog miatt. A képviselő-házat politikai s egyéb ellen-szenvektől vezettetés vádjával illették. Nem volt igazok. A törvény oly világos e pontban, hogy azt megtörni, félremagyarázni teljes lehetetlen. Fölhozattott a törvény szelleme is, annak holt betűje ellen. De hisz a törvény szellemét mi fejezi ki, ha nem egyes czikkei, egyenként, s összesen? és a törvény szelleméből való magyarázatnak csak oly esetben van helye, mire a törvény szakaszai világos meghatározást s szabályt nem tartalmaznak.

A hatodik nap legfontosabb tárgya az aradi összes választások ellen beadott együttes megsemmisítési kérvény volt. Aradban ez történt: mint más vegyes nemzetiségű megyékben is, barátságos compromissum jött létre a magyarok és oláhok közt, mely szerint a megyében választandó hat képviselő közül három magyar, három oláh legyen. Talán a személyekre nézve is megegyeztek. Azonban egy befolyásos magyar úrnak, ki bizonyos okból erősen neheztelt, eszébe jutott az egész egyezést felbontani s az oláhoknak fentartott helyeken is más jelölteket léptetni föl. Ez még nem elég. A központi bizottmányt is barátságos megegyezés szerint akarván megalakítani, rábízták az oláhokra hogy magok részéről a kiket akarnak nevezzenek; s mikor így a bizottmány egybeült, a magyarok az oláhok ellen mindenféle kifogásokat tettek. Az ingerültség nőttön

nőtt. A választókerületekben, talán egyen kívül mindenütt ellenjelöltek léptek föl a megállapítottak ellen; a központi bizottság magyar tagjai pedig nagy eclat-val kikeltek székeikből s visszavonultak. Mindez, a legmérgeesebb nemzetiségi viszály színét viselte magán. A bizottságból kilépett magyar tagok most az ez alapon létrejött választásokat, valamennyit megsemmisíttetni kérték. A képviselő-ház azonban, őt megillető elfogulatlansággal és higgadtsággal ítélte e kényes ügyben s a kérvényt elvetette; az egyes választások ellen külön fenforgó panaszokat azonban egyenként vette vizsgálat alá s csakugyan mindet igazolta. Fábrián Gábor, a beadott kérvényt támogatni akarván, azzal fenyegetett, hogy Aradmegyében csak egy szikra kell, hogy a nemzetiségi *gyűlölködés* lőpor-aknája föllobbanjon s újra 48-at érjünk. Remélem ez túlzás. De az istenért ha úgy van, ép azért nem kell, nem szabad, magunknak, magának a képviselő-háznak vetni oda azt a veszélyes szikrát. Mert talán csak nem úgy értette a tisztelt képviselő, hogy ha igazat nem adunk nekik, a magyarok úgy megharagusznak, hogy mind kiirtják az oláhokat —?

Érdekes s némi tekintetben a Wodiáner féle esettel analóg volt még az ugyanez ülésben tárgyalt Markovics-féle eset. Az első szavazás általános többségre nem vezetvén, a törvény által a két legtöbb szavazatot nyert egyén közt teendőnek parancsolt új szavazás úgy hajtattott végre, hogy csak azok szavaztattak meg újra kik előbb nem ama kettőre szavaztak volt; s amazoknak előbbi szavazatszámához az újak hozzá adattak; a helyett hogy egészen új szavazás rendeltetett volna. Ez nevetséges eljárás

s hiába akarta a ház egy pár tekintélyes tagja {pl. Bezerédj László is} védelmezni. A ház elfogadta az osztály véleményét s Markovics Antal választását megsemmisítette.

Január 21.

A baloldal nem szűnik meg szervezkedési munkáját élénken folytatni. Mióta az elnökválasztásnál kisebbségük constatálva lőn s jelöltjük azért a csata előtt önként visszalépett, nem remélhetik hogy mint 61-ben, kivált az első felirati vita alkalmával, saját bélyegüket üthessék az egész képviselő-ház arczára. De kisebbségük azért távolról sem oly csekély arányban áll a többséghez, hogy a ház egész szellemére gyakorolható nevezetes befolyásról épenséggel le kelene mondaniok.

Tudják ők jól s bizony mi is tudjuk, hogy a Deák neve által összetartott párt belsőleg nem oly compact mint külsőleg lenni látszik. Sok heterogén elem van benne. Deák maga egy tiszta gyémánt, melyen semmi erő nem tehet egy karczólást, nem hagyhat egy foltot. Az ő hazafisága, önzetlensége, jellemtisztasága épen annyira felül áll minden kételesen, mennyire esze, bülcseése, mély belátása túlhaladja minden élő kortársáét. De hányán vannak a sajátképi Deák-pártban is, kiknek hűségében, szilárd-ságában szintannyira megbízhatnánk? hányán kiknek múltjokban egy megingás árnya, egy hazafiatlan tett vagy szó foltja nem állana a figyelmes szemlélő előtt? Exempla sunt odiosa. S neveket nem em-

litek. De mi is tudjuk azt hogy mihelyt az első fölrirat, mely a jogfolytonosságot követelendi, ministeriumot és municípiumot kívánand visszaállítatni, mihelyt e fölrirat, melyben talán a szélső jobbon és a szélső balon kívül (amazok erős követeléseiert, ezek szelid hangjáért nem) mindnyájan meg fogunk egyezni s Deák és Ghyczy, Kemény és Jókay, Szentkirályi és Nyáry, Klauzál és Tisza együtt fognak állani mellette, mihelyt mondom e felirat visszahozandja válaszát s legyen az jó vagy rossz, a közös ügyek s azok tárgyalási módja iránt kellend a háznak javaslatokat tenni, — nem csak a bal és közép közt lesz nagyobb a távolság mint ma, — hanem magából a Deák-pártból is ki fognak válni azon eleinek, melyek most még beleolvadva vannak, de már is kifelé törekszenek. A szélső jobbra talán senki sem fog menni belőlök, ámbár az emberekből, ha valami érdek kecsegtet, sok minden kitelik. A szélső balra annál bizonyosabban nem. De hogy a mérsékelt jobb, mely revisiót, sok közös ügyet s azoknak közös tárgyalását akarja, a ministeri kormányformát azonban, legalább úgy a hogy, meg kívánja tartani s vele municípiumot egyesíteni, hogy e most még csak kis töredék a házban tetemesen fog belőlünk rekrutázni, az előttem bizonyos. Már is emlegetnek néhány nevet, a kit eddig is megnyertek. Többi közt Hunfalvy Pált is.

E kinézésekkel szemben a mérsékelt bal igen eszélyesen cselekszik midőn magát nagy erélylye] szervezi. Az erős centrum, a „nehéz kérdés“ megérkeztekor kétségkívül gyengülni fog. Soraiban ha nem is határozott pártszakadás, mindenesetre nevezetes nézet-árnyalatok lesznek. Egyes kérdésekben most

egynéhány, majd másik néhány fog a párt többségétől elválni s külön szavazni. Eötvösnek meg vannak saját eszméi sok tárgy felől; meg Lányainak s a másíknak, harmadíknak is. Ily körülmények közt egy erős kisebbség uralkodhatik a tulajdonképi többségen, csak tökéletesen legyen fegyvelmezve és soha se rúgjon félre. A baloldal ezt jól belátja s számít a Deák-párt szervezetlenségére, a fővezér türelmes engedékeny voltára, az alvezérek gyengeségére vagy tán nem egészen megbízhatóságukra s a közemberek fegyvelmetlenségére. Sőt számít arra is, hogy ha vannak közöttünk olyanok, kik a jobb oldal felé gravitálnak, de olyanok sem hiányzanak kik a mérsékelt baloldal felé hajolnak. S nem példátlan dolog, hogy egy párt kisebbségből többséggé váljék a tárgyalások folyama alatt s mintegy szemeink láttára.

Mindez egyébiránt a jelen esetben leginkább a jövő fejleményektől függ. Legyenek a kormány választai kedvezők, igazolják az események Deák előrelátását: ő feltétlenül megtartja a tért s a mérsékelt balnak nem marad fon egyéb, mint hozzá feltétlenül csatlakozni. De legyenek a kormány elhatározásai ellenünk, tekintse követeléseinket teljesíthetlenségnek, kezdjen velünk nyomasztó alkudozásokat, mutasson valamit, adjon keveset, tartson vissza legtöbbet, akkor a jövő méhében van: két eset közül melyik következék be. Vagy Deák pártja tömegesen s szilárdul megmarad vezére mellett, s a törvény és jogfolytonosság alapján; ekkor a mérsékelt bal szerepe másodrendű lesz az erős közép mellett. Vagy, a mitől méltán tarthatunk, Deáktól azok kik szívükben most is a jobb felé hajolnak s csak Deák személyes tekintete tartja vissza, megtö-

rik a varázst, s az országosan óhajtott sőt szükségelt kiegyenlítés dicséletes ürügye alatt nyíltan fog-nak csatlakozni azon párthoz mely a »jobb ma egy veréb“ proverbial elve szerint féljogfolytonossággal is megelégszik, az octoberi diplomában is niegbe-csülhetlen nyereményt lát, a parliamentalis kormány halvány árnyékát is mohón öleli s egy jog-fictióval kész — talán tudtán kívül — szaporítani annyi ál-datlan s végre is buborékká vált jog-fictiók sorát. Ha ez bekövetkezik, akkor fontos, akkor áldásos le-het a mérsékelt bal szerepe. Csak ne engedjék ak-kor magokat a Deák-párt megfogyatkozásán haza-fiatlan örömeire ragadtatni; csak ne feledjék el akkor hogy a párt-győzelem egyedül akkor nemes ha a szó legteljesb értelmében a haza győzelme. Akkor fogadják vezérükül Deákot s alkossanak ők egy új Deák-pártot melynek valódi zömét ők képezendik. Többségben is gyöngék lennének Deák nélkül; Deák-kal s minden esélyek közt vele maradó igaz hívei-vel, uralkodhatnak a helyzeten, habár a helyzet egy-ideig nyomasztólag látszanék is uralkodni rajtunk, hazánkon, törvényeinken.

Mi hiszszük hogy ők akkor ezt fogják tenni. Bízunk hazafiságukban, bízunk eszélyükben is. A szélső bal, úgy látszik, napról napra jobban elkü-lönzi magát tőlök s ez szerencse reájok, szerencse a közügyre nézve. A fékezhetlen elemek mindig nyű-gei egy pártnak. De e körülmény minket sem old fel a kötelesség alól, hogy a tulajdon-képi Deák-pártot, míg ideje van lehetőleg erősítsük. Ha nem akarjuk üdvünket a másik ol-dal magatartásától feltételezni, melytől bár jót vá-runk, de a rosszabbra is készen kell lennünk: — ne-

künk is szervezkednünk kell. A legjobb esetben is nagy előnyünkre fog válni, ha a mérsékelt párt nem bomladozó pártot talál bennünk a veszély pillanatában.

XXL

Január 22.

E meggyőződésektől egészen át voltam hatva, midőn tennap azon részletes konferenciák egyikébe mentem, melyek e napokban részint tartattak, részint tartatnak, még minden egyéb dolgok fölötti tanácskozások mellőzésével, egyedül a párt szorosabb szervezkedése céljából. Deák azt kívánta, hogy egyelőre nagyobb, azaz teljes pártkonferencia ne tartassák. Hanem pártunk, mely jelenleg mintegy kétszáz tagot számlál, négy vagy öt tömbre oszolva, negyven vagy ötvenként jöjjen össze s vegye számba egyéneit és szervezze magát. Miután kör-helyiségünket mindenkiel megosztottuk, külön összejöveteli helyiségeket kelle választanunk. Természetes tehát hogy a választásnak a párt oly tagjaira kellett esni, kik részint társadalmi helyzetüknél fogva legtöbbünkkel vannak érintkezésben, részint különböző városrészekben vannak, egyikük vagy másikkal mindenkinek keze ügyében eshetik, s a mellett negyvenötven ember elfogadására alkalmas helyiséggel is bírnak. Ilyenekül mutatkoztak Csáky László gróf, Gorové, Lónyai Menyhért, Bezerédj László, Szentkirályi Mór s előlegesen mindenikünk beosztott és meghivatott ezek valamelyikéhez, főnhagyatván tetszésére, ha magát másik csoportba akarja áthelyeztetni. Az egész szervezkedés nagyon kevésből ment véghez. Kijelöltünk 15—18 embert, ki Deákkal folytonos

összeköttetésben legyen s a párt nagy tömegét a vezérrel közvetítse. Ezek Deákkal megvitassanak minden előfordulandó kérdést, s azokról a párt egyes cohorsait értesítsék. Legfontosabb kérdésekben az egész pártot összegyűjtsék. A kisebb összejöveleekben netalán fölmerülő aggályokat, ellenvetéseket megnyugtassák, eloszlassák, az eltérő nézeteket összesíteni igyekezzenek. Az egyes, 40—50-es cohorsok ismét négy-öt tizedre oszlanak föl, egy-egy tizedes vezénylete alatt, különösen a házban való ülésre tekintettel, hogy a konferenciákra való összehívás, szükség esetében például szavazásoknál a vezényszó kiosztása stb. könnyebbítve legyen. \ an kétségkívül ez utóbbi intézkedésben valami gyermekes s sokunk rázta reá a fejét. Most még valóban nevetségesnek látszik, s megvallom örülök hogy ily „káplári- szerepet nem kelle vállalnom. De ha felesleges, nem is ártalmas; s lehet alkalom mikor szükségessé válik.

Egyidejűleg a két közép e szervezkedési működéseivel, a két szárny sem maradt tétlenül. Különös véletlene a „Les extrêmes se touchent“-nak, hogy a szélső jobb a Nádorutczában, s a szélső bal a Nádorvendéglőben tartja összejöveleit, s mi mindkettőt Nádorhuszároknak nevezhetjük, tréfásan. Amazok Apponyi György grófnál, emezek Csanády Sándornál; amazok 25—30 főt számlálnak, ezek is. De amazok fejjel és lábbal bírnak; mert tagadhatlan hogy néhány nagy súlyn név van közöttük: Apponyi, Bartal, Zsedényi, Ürményi, (hívták Som-sichot is, de nem jelent meg) a többi pedig csaknem ismeretlen közlegény, engedelmes a vezényszónak. Emezek fej és láb nélküli test; fej nélkül, mert nincs közöttük egyetlen egy valódi kapacitás;

legkitűnőbb embereik: Kállay Ödön (kit ők nagy portentunmak tartanak), Böszörményi László, Csanády Sándor, Madarász József; s láb nélkül, mert egyikök sem akar közlegény lenni, mindenik vezéri szerepről álmadozik, melyre csakugyan egyik sincs sem sokkal kevésbé sem sokkal inkább hivatva mint a másik.

Pár nap múlva mind négy párt nagyobb értekezletén túl leszünk. Mi ma este tartjuk az Európában teljes párt-konferenciánkat, melyben Deák is jelen lesz. Apponyinál holnap lesz követendő magatartásukra nézve döntő tanácskoznány; s holnap talán már a mérsékelt balé is.

XXII.

Január 24.

Az igazolások naponként folynak. A képviselőház bizony nem henyél sőt valódi erőfeszítéssel dolgozik, csak hogy mielőbb átessék a kellemetlen életmunkán. Elsietésről mindazáltal szintoly kevéssé lehet vádolni. Csaknem minden igazolási eset tüzetes vita tárgya. Xem mondom hogy nincs e nagy attentio-ban a pártmérkőzésnek is némi része; különösen a bal részéről, valódi fegyvergyakorlatok, az evolutiók ügyessége s a szigorú pártfegyelem tekintetéből. A jobb oldal is lehetőleg érvényesíti csekély kisebbségét; s ha döntő csatát nem nyerhet is, eléri néha hadvezérek azon tüntető force-át: hogy ügyes felállítás s széles front által sokkal nagyobbak mutassák erejüket mint valóban. Csak mi nem tudunk összetartani s bizonyos többségünk daczára nem egy vereséget szenvedünk. Résztint szervezetlenségünk s a pártfegyelem nagyobb hiánya miatt. Résztint s főleg, mert csak mi tartottuk magunkat igazán és őszintén

a közegyezéssel kimondott elvhez, hogy az igazolásból nem kell, nem szabad pártkérdést csinálni. S míg mi egy igazolandónál sem néztük: miénk volna-e szavazata vagy nem, hanem objective, mint bíróhoz illik, jártunk el s mindenikünk saját meggyőződése szerint szavazott pártunk emberei mellett vagy ellen s a másik párt emberei mellett vagy ellen, — a magoké mellett vagy miénk ellen összetartó bal által egy párszor szerencsésen megverettünk. Nem irigylem tőlök az egy-két szavazatot mit így nyertek, s nem sajnálom az egy-kettőt mit mi így elvesztettünk. Nem csak a jó magok kelnek ki, hanem a roszak is. S a 61-diki eljárások néhány bűne már is megadta a maga tíz-magját; a maiak talán még jobban fognak fizetni.

Mindenki tudja hogy választási törvényünk tökélytelen; igazolási szabályzatunk épen silány. S sohan, abba bizva, hogy hiszen mindezt mihamarabb meg kell változtatni, szabadon mentek neki a törvénynek s törték meg nem egy pontját. Alig van a választási törvénynek egy pontja, mely a 65-iki választásoknál (némileg kényszerűségből is) és a 66-diki verificatióknál (de itt már a ház szabad akaratából) kisebb vagy nagyobb vereséget ne szenvedett volna. Jó. De ki biztosít hogy nem fogunk még egy választást ugyanazon törvénynyel érni meg? S mi maradt akkorra sértetlenül e törvényből?

61-ben egy vagy két választás, mely a törvény ellenére (mert akárhogy facsarjuk a választási törvény 32 §-át, abból azt kierőszakolni lehetetlen) titkos szavazással*) ment végbe, igazoltatván: igazolni kellett

*) Nőm akarom a nyilvános vagy titkos szavazás előnyösboltának elvi kérdését feszegetni. A titkos szavazás mellett két-

most Csiky Sándort, ki ellen Egerben a papi párt a korteskedés leghatártalanabb mértékét alkalmazta, s ki, hogy a nyomás elkerültesse, titkos szavazással, s hogy csalás ne történhessék, golyók helyett szőlőkarókkal választatott meg.

61-ben, a törvény világos célja ellenére, mely a választási tényt egynek és oszthatatlannak kívánja, igazoltatott egy képviselő, ki két helyen folyt szavazással választatott meg; de nem volt ellene panasz beadva. Most Zsoldos Imre ugyanily választás után igazoltatott. Hertelendy György hasonló választása pedig (s épen az említett 61-ben igazolt képviselő, most ellenjelölt pártjának kérvénye folytán!) megsemmisített. Zsoldost, a baloldalt, megmentette a baloldal összetartása; Hertelendyt, a miénket, elejtette a mi szakadozottságunk s törvényhez ragaszkodásunk.

Wodianert a minap nagymérvű vesztegetések után, bár nem csak azon alapon, megsemmisítettük; Baldácsi ellen, vesztegetésért, vizsgálatot rendeltünk; Siklósi ellen, szintén vesztegetésért, hasonlót. Mind három, vagy hozzánk vagy a jobbhoz fogott volna tartozni. B. Podifianiczky Ármint, kiról szintén

ségekívül szól egy nagy érv, a nyomás nélküli szabad-választás valószínűségének és a vesztegetések lehető meghúzásának érve. De szól ám, épen nálunk, a nyilvános szavazás mellett is egy nagy érv. Választó egyéneink legnagyobb része teljesen önálló elhatározásra aligha képes; a democratia legnagyobb pártolói sem fogják azt erősíteni. S a közérzületnek, mely a valódi jelesekkel erősen tud ragaszkodni, van ám üdvös pressiója is. Sok ember szégyenlencze rosszul szavazni nyilvánosan, míg titkos szavazattal rossz szenvedélyeit érvényesítheti. Hagyjátok meg, egy kissé még e népnek az emelkedett közérzület tartalékát; s ne nyúljatok egyszerre a legjobb után, akkor, mikor még a kevésbé jó jobb a legjobbnál.

közhér, hogy „mostanság neki is sokba került valami“ ellenszó nélkül igazolták.

Nincs idóm hogy az igazolási vitákat nyomról nyomra kíséljem. S végre is részletezésük sem volna érdekesebb, mint az épen most tett, egyéb-iránt csak például fölhozott három kis összeállítás, melyek talán némi világot vetnek a ház s a pártok magatartására. Az eddigiekből, a személy s a mellette felhozott érvek érdekességéért csak még egyet említek meg: Gróf Széchenyi Béla esetét.

Széchenyi Béla választásánál tetemes verekedés történt s az osztály vizsgálatot indítványozott. Tolnay Károly (egy derék, jellemes ember, egyébiránt 61-ben is föliratos) igazolást indítványozott. Rendén van; s a valóban gyöngé ügyhöz képes elég ügyesen is fejtegette hogy az eset kevésbé terhelő Széchenyi Béla pártjára nézve, mint inkább az ellenpártra, s hogy a közbejött de lecsillapúlt verekedés a szavazás bevezését s a többség érvényesítését nem tette lehetetlenné. De az már nincs rendén, hogy Széchenyi Béla igazolására a legerősebb érvet Széchenyi István halhatatlan érdemeiben kereste. S ülne, nem a még igen kevés érdemet szerzett fin, ülne bár a nagy gróf maga egy törvénytelen választás által megnyert helyen: nem volna-e kötelességünk ellene mondani? De ő nem ülne ott; sőt ha fiát törvénytelenül látná belépni akarni a törvény szent csarnokába: nem lenne gyöngébb az első Brutusnál.

A dolog szavazás által döntött el. A többség igazolta Széchenyi Bélát. Ő felállt akkor s ép azon okból mert atyja érdemei hozattak fel érvül mellette, melyekre neki nem szabad támaszkodnia ily módon,

maga kért vizsgálatot. Nemes nyilatkozat volt; csakhogy elkésett. A ház, hozott határozatát meg nem másíthatta, semmi tekintetért. Ha a szavazás előtt mondja ezt, s nem kér, hanem követel vizsgálatot, még nemesebb lett volna.

XXIII

Január 25.

Pártunk 22-dikén este tartotta meg nagy konferenciáját az Európa teremben. Jelen volt Deák is s beléptekor, nagy egyszerűségében, szives éljeneink üdvözlék. E nemzetnek gondviselészerí szerencséje, hogy döntő pillanataiban mindig van egy férfia, kiben az összes nemzet mintegy kinyomja magát, ki felé azért úgy fordul minden SZÍV, önkénytelen, ösztönszerű erővel mint a napraforgó napja felé, mint az ájtatos lelkek a dics-fénykörrel, égi sugázzattal körülfolyt fejek felé. Mikor nemzetünk, e század első negyedében vett annyi csapástól zsidbadtan feküdt, egy villanyütés érte, a villany végétjén folyóságának természete szerint minden tagot áthatva, megrázva. E villanyütést úgy hívták: Széchenyi István. Midőn 1848-bán, imént még álomnak tetszett legmagosb vágyaink elérése után, az első örömmámorból fölverve, vészharangot hallánk mely azt hirdette hogy mindenünk mi legszentebb, megtámadtatott s a koczkán van, egy zászló emelkedett magasra, melyet bár hiúság szellője s vész fuvalmft lobogtatott fenn, de az egyetlen pont volt, mely annyira kimagaslók hogy mindenek rálássanak. — S most, e nem kevésbé nehéz megpróbáltatás napjaiban, isten ismét adott nekünk egy „szíve sze-

rint való férfiút. A nemzet, mely nagy háborúsága napjaiban, nem iszapját kavarja föl mint a mocsár, hanem gyöngyeit veti föl mint a tenger, nem vész el soha. Deák Ferencz megfogja menteni a hazát s a történelem mely Sándort Nagynak és a kortársak véleménye mely Cicerót a haza atyjának nevezte, de Washington igazibb nagyságát is felfogni s érezni birta, egy második nevet fog tenni az észak-amerikai szabadság hősének neve mellé.

De talán nincs is épen helyén, itt, ez ünneplés hangulat; egy pártértekezlet alkalmából! De bocsássa meg nekem akárki a büszkeséget, hogy a férfiút kit az egész haza kérkedve nevez magáénak, első rendben a miénknek szeretem tartani.

S most visszatérek az európai értekezlethez.

Az elnökséget egyszer mindenkorra Klauzál-nak deferáltuk, Deák legrégibb s leghűbb társának. Az értekezlet egész folyama a lapokból már eléggé ismeretes. Először is számbavettük magunkat. Talán egy kis fogás volt benne, hogy a jelenlevőket felirtuk. Egy kis szelíd kényszer. 181-en voltunk jelen. Ezek, neveik bediktálásával magokat a Deákpárthoz vallották. Bánó József, egyike a 61-beli határozatisták közül a közvélemény nyomása alatt jelölti programjokban magokat Deák zászlója alá vallottaknak, de ki úgy látszik komolyabban veszi tett nyilatkozatát mint némelyek, bejelentő hogy előtte való este bizonyos társaságban volt, hol 20 baloldali tag volt jelen, kik mind azt nyilváníták hogy Deákhoz kívánnak csatlakozni s csak az tartóztatta hogy már ez értekezletben meg nem jelentek, mert arra felszólítva nem voltak. Deák felelete az volt, hogy körünk nem zárt kör s mindenkit ki

hozzánk őszintén csatlakozik, örömmel fogadunk. Hasonlót egy másik képviselő társunk névszerint jelentett Grhyczy Kálmánról.

Deák azután a küszöbön lévő felirati tárgyalások tekintetéből 30-tagu fölíratí választmány kinevezését hozta indítványba. S fölolvasá azok névsorát kiket ajánl. Tizenkilencz Deákpárti mellett kilencz baloldali (de egy sem a szélső balról) s két jobb oldali, (Apponyi és Bartal) volt névsorában. Ama kilenczet a baloldal vezér férfjaival barátságos egység útján állapította meg. Névsorát elfogadtuk; egy vagy két név ellen ama kilenczből, volt egy kis csöndes zúgás, de jobban tiszteltük Deákot, mindek felett jobban értettük: mi az a barátságos compromissum, mintsem csak egy név ellen is felszóaltunk volna. Sőt attól fogva pártunk becsületbeli köteletségévé tettük, hogy a Deák névsorából egyetlen egy név se bukják meg a szavazáskor, legyen az közép, jobb vagy baloldali.

Deák azután, a fölíratí bizottmánynyal egy idejüleg, vagy kevéssel azután választandó kilencz nagyobb bizottság választását indítványozta, melyekbe, a mennyire lehet az egész ház beoszsa magát, mindenki azon munkakört választván meg magának, melyre legtöbb kedvet s képességet érez magában. E bizottságok közt legfontosabb lesz ez idő szerint kétségkívül a közös ügyek mi-jét és miként-jét tárgyaló s arra javaslatot készítő bizottság. Ennek jut, meglássuk, alkotmány-viszályunkban a kiegyenlítő szerep, nagyobb mértékben még, mint magának az első fölíratnak.

Egészen lépést tartott velünk a mérsékelt baloldal is. Múlt szombaton ők is négy csoportban

tartottak értekezletet s mindenütt elhatározók föl-hagyni minden ellenzékkel Deák ellen; alapúti ra-gaszkodni a 61-diki feliratokhoz s elfogadni Deák ama programmszerű nyilatkozatát: „megtenni a kie-gyenlítést érdekében mindent mit az ország függet-lensége s a nemzeti becsület megenged.“ Ok is je-löltek magok közül egyéneket, kik Deákkal érintkezve, közvetítő'kül legyenek közte s köztük.

Tennap este a mi Európánk példája szerint Ők a Tigrisben jöttek össze, nem épen kilenczvenen. Az elvet itt is föntartották. De első alkalmazását ugyan szerencsétlenül választották meg. Deák név-sorával szembe ők egy más névsort állítottak. A méltányos kölcsönösséget úgy látszik nem abban találják, hogy ha mi tömegesen szavazunk a közülök való kilencz tagra, ők ugyanazt tegyék a mi tizen-kilencziink irányában; pedig a Deák névsora nem-csak az erősebb párt szives engedménye a kisebbségek iránt, mire pedig kötelezve sem volna a többség, hanem hű kifejezése a pártok számarányának a ház-ban. Ok úgy értik a kölcsönösséget, hogy ha mi szavazunk közülök kilenczre, ők is szavaznak közü-lünk kilenczre, — és pedig a Deák névsorából általok, tetszésük szerint kiválasztott ki-lenczre;*) így 18 tagban volna csak köz meg-egyezés; a többi 12-t ők részint magok közül, ré-szint a Deák névsorából egészen kifelejtett leg-szélső balról állították ki s köztük találjuk Böször-ményit, Kállayt, Sárközyt. Ellenben egészen kihagy-

*) Holott Deák, az ő kilenezőket nem csak maga fejtől, hanem Ghyczyék meghallgatásával s ajánlatokra vette föl név-sorába.

ták a jobb oldalt, Apponyit és Bartalt kitörölvén Deák listájáról.

Ehez, azt hiszem, nem szükség kommentárt írni.

Az európai és tigrisi értekezletek közt eső napon Apponyinál is volt jobboldali értekező. Közel ötvenen voltak meghíva, de csak huszonhármán jelentek meg. A félénkebbeknek úgy látszik nem jött még el az idő, bátran szint vallani a jobb felé. De köztünk homlokukra van már írva a jegy s ismerjük őket, legyenek bár neves vagy névtelen tagjai a pártnak.

Apponyiék értekezőjéből még eddig elé kevés szivárgott ki. Ok úgy látszik arra határozták magokat, hogy várnak még a határozó lépéssel. Vagy a fölrati bizottságban, vagy a fölrat nyilvános tárgyalásakor fogják kimondani — — végső gondolataikat? — azokat hihetőleg még akkor sem, de mindenesetre kiindulási pontjaikat. Egyébiránt ők is csináltak, úgy hallik szavazati névsort. Ok is kihagyták belőle az egész baloldalt, a Deák kilencz nevét is; s helyökbe egy pár Deákpártit, többnyire pedig magok közülieket raktak; nem gyakorlati siker kinézésével, bizonyosan. Hanem erőkisérletül. Az általok betett nevek közül Zsedényit, Urményit, báró Orczy Bélát, gróf Zichy Nándort, Hunfalvy Pált s Wládot hallom említettetni.

Így megyünk szembe a szavazással, mely vagy 27-én vagy 29-én leend s mely most már a pártok tökéletes összemérkezésévé és így mindenesetre érdekes látvánnyá ígérkezik kinőni magát.